

Papinska pisma srednjovjekovnim hrvatskim vladarima

Barbarić, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:012431>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-10**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Povijesti

Katarina Barbarić

Papinska pisma srednjovjekovnim hrvatskim vladarima

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Sumentor: dr. sc. Tamara Alebić

Osijek, 2017.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Povijesti

Katarina Barbarić

Papinska pisma srednjovjekovnim hrvatskim vladarima

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Sumentor: dr. sc. Tamara Alebić

Osijek, 2017.

Sažetak

Od 858. pa do 928. godine pet rimskih papa poslalo je sedamnaest pisama u hrvatske krajeve. Neka su pisma poslana hrvatskim vladarima, neka biskupima ili narodu, a neka su poslana dalmatinskim svećenicima koji do Tomislavove vladavine nisu bili pod crkvenom jurisdikcijom Rima. Veliki broj pisama svjedoči o aktivnom zanimanju i uključenosti rimske kurije u crkvena i politička zbivanja u Hrvatskoj. Zbog opširnosti materijala, rad će se ograničiti samo na papinska pisma srednjovjekovnim hrvatskim vladarima. Najveći broj pisama poslao je papa Ivan VIII., koji je tijekom svog desetogodišnjeg pontifikata poslao pet pisama trojici hrvatski vladara. Domagoju je poslao dva pisma, Zdeslavu jedno te Branimiru dva, dok je papa Ivan X. poslao jedno pismo kralju Tomislavu. U ranom srednjem vijeku Hrvatska se nalazi na razmeđu Istoka i Zapada, u političkom te crkvenom smislu. Utjecaj Karolinga sve više slabi, dok se Bizant i Rim počinju zanimati za područje Balkanskoga poluotoka pokušavajući nametnuti svoju jurisdikciju novopokrštenim prostorima. Također u tom vremenu, zahvaljujući Konstantinovoj i Metodovoj misiji, dolazi i do pokrštavanja Slavena te do širenja slavenskog bogoslužja i glagoljice. Hrvatsku ne zaobilaze sve te promjene na europskoj političkoj sceni. Pisma odražavaju unutarnje probleme hrvatske države, ali i uključenost Hrvatske u europska politička i crkvena zbivanja. Osim toga, pismo pape Ivana VIII. knezu Branimiru u kojem govori kako je javno blagoslovio njega i njegovu vlast dokazuju kako Hrvatska u ranom srednjem vijeku nije samo primala utjecaje velikih europskih sila, nego se, zahvaljujući Branimirovoj umješnosti, uspjela afirmirati kao samostalan i relevantan faktor na europskoj političkoj sceni.

Ključne riječi: papinska pisma, papa Ivan VIII., papa Ivan X.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Crkvene i političke prilike 9. stoljeća i prve polovice 10. stoljeća	2
2.1. Papa Ivan VIII.	2
2.2. Karolinzi u 9. stoljeću	2
2.3. Napadi Saracena	4
2.4. Konstantin i Metod i pokrštaivanje Slavena	5
2.5. Bizant tijekom 9. i 10. stoljeća	8
3. Hrvatska u drugoj polovici 9. i u prvoj polovici 10. stoljeća	11
3.1. Domagoj (864.-876.)	11
3.2. Zdeslav (878.-879.)	13
3.3. Branimir (879.-892.)	14
3.4. Tomislav (910.-928.)	16
4. Izvori za papinska pisma	19
5. Diplomatičke formule i analiza papinskih pisama	22
6. Papinska pisma	31
6.1. Odlomak pisma pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Domagoju	33
6.2. Fragmenti pisma pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Domagoju	35
6.3. Pismo pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Zdeslavu	40
6.4. Pismo pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Branimiru	44
6.5. Drugo pismo pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Branimiru, svećenstvu i narodu	52
6.6. Pismo pape Ivana X. hrvatskom kralju Tomislavu	57
7. Zaključak	62
8. Popis izvora i literature	64
8.1. Objavljeni izvori	64
8.2. Literatura	64
8.3. Izvori s interneta	66

1. Uvod

Tema ovoga diplomskoga rada jesu papinska pisma hrvatskim srednjovjekovnim vladarima. Papinska pisma, posebice pismo pape Ivana VIII. knezu Branimiru, gotovo su pa opće mjesto hrvatske historiografije. Budući da su vrijedan izvor za hrvatsku ranosrednjovjekovnu povijest, svi ih povjesničari u svojim pregledima povijesti navode te daju kontekst u kojima su pisma poslana. No, izuzev nekoliko članaka koji analiziraju pisma sa stajališta diplomatike i crkvene povijesti, opširnije literature koja se bavi isključivo papinskim pismima nema. Također ne postoji literatura koja je skupila sva pisma, i latinske originale i hrvatske prijevode, na jedno mjesto. Knjiga *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.* donosi samo pisma tijekom Branimirove vladavine, uz kratak kontekst slanja za svako pismo. Gotovo svi izvori za hrvatsku povijest donose neka ili sva pisma, no donose ih samo na latinskom jeziku ili u hrvatskom prijevodu. Rezultat toga je velika količina informacija koje su raštrkane u pregledima povijesti ili u člancima koji se bave određenom temom i usput obrađuju neka od papinskih pisama. Cilj ovoga rada bio je skupiti i organizirati te informacije, ali i donijeti sva pisma na jednom mjestu, i u latinskom originalu i u hrvatskom prijevodu.

U prvom dijelu rada, točnije, u prva dva poglavlja, dat će se kratak pregled najvažnijih događaja europske i hrvatske povijesti druge polovice 9. i prve polovice 10. stoljeća, kada su pisma i poslana. Sadržaj pisama dokazuje kako Hrvatska nije bila izolirana zemlja nego su na nju utjecale politike velikih europskih sila. S druge strane, Hrvatska je također utjecala i na neka događanja europske povijesti. Stoga, kako bi se shvatio razlog slanja svakoga pisma, potrebno je pisma staviti u širi europski politički i crkveni kontekst.

Drugi dio rada pomnije se bavi samim pismima. Dat će se kratak pregled izvora u kojima su originalna pisma pronađena te će se pisma analizirati sa stajališta diplomatike. U zadnjem, šestom poglavlju, detaljnije će se objasniti okolnosti slanja svakoga pisma te će se svako pismo donijeti u latinskom, izvornom obliku, te u hrvatskom prijevodu.

2. Crkvene i političke prilike 9. stoljeća i prve polovice 10. stoljeća

2.1. Papa Ivan VIII.

Papa Ivan VIII. bio je snažan i sposoban papa, a razdoblje njegovog pontifikata obilježeno je propadanjem Karolinga zbog međusobne borbe oko teritorija te saracenskim i vikinškim napadima na Europu. Naziva ga se posljednjim jakim papom 9. stoljeća, a njegovim ubojstvom 882. godine započinje „najtamnije razdoblje papinske povijesti“.¹ Naslijedivši papu Hadrijana II., Ivan VIII. morao se suočiti s gotovo sveopćom anarhijom na talijanskom području. U napadima Saracena stradavali su čak i papinski posjedi na jugu Italije, ekonomija je bila gotovo pa nepostojeća, a stanovništvo se zbog stalnih napada bojalo obrađivati polja te su stoga i papinski prihodi bili znatno smanjeni.² O energičnosti i političnosti Ivana VIII. svjedoče i njegova pisma različitim europskim destinatarima, a do danas je pronađeno čak 314 pisama.³

2.2. Karolinzi u 9. stoljeću

U pontifikatu Ivana VIII. Karolinzi su već na zalazu moći. Ugovorom iz Verduna 843. godine nasljednici Ludovika Pobožnog podijelili su carstvo na tri djela: Lotar je zadržao carski naslov te je dobio najveći dio države (od ušća Rajne na sjeveru sve do Rima na jugu, na zapadu do Rhône i na istoku do Rajne), Ludvig Bavarski (Njemački) dobio je gotovo sve zemlje istočno od Rajne, a Karlo Ćelavi zavladao je zapadnim dijelom nekadašnje države. Ta je podjela jedna od prvih čimbenika koji su uvjetovali kasnije formiranje tri države i tri različite nacije, Francusku (nekadašnju Zapadnu Franačku), Njemačku (Istočna Franačka) i Italiju.⁴

Lotar, koji je ugovorom iz Verduna dobio središnji dio nekadašnje države, prije svoje smrti 855. godine je, prema franačkom običaju, podijelio svoj dio na tri manja dijela – za svakoga sina po dio. Tako se nekadašnji veliki teritorij Franačkoga Carstva još više rascjepkao. Najstariji sin Ludovik II. dobio je Italiju te očev carski naslov, drugi sin Karlo dobio je područje

¹ Barbara M. Kreutz, *Before the Normans: Southern Italy in the Ninth and Tenth Centuries*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996., str. 57.

² Isto, str. 57.

³ Mate Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, Književni krug, Split, 1990., str. 45.

⁴ Sanja Đurić et al. (prijevod), *Povijest 6: Rani i razvijeni srednji vijek*, Jutarnji list, 2007., str. 169.

između Alpa i rijeke Rhône (to će područje poslije postati kraljevstvo Burgundije), a najmlađi sin Lotar dobio je sjevernije zemlje (to će se područje poslije nazivati Lotaringija ili Lorraine).⁵

Uskoro je došlo do novih ratova između Ludovikovih nasljednika: nakon smrti Lotara Mlađeg koji je umro ne ostavivši nasljednike 869. godine, njegovi stričevi, Karlo Ćelavi i Ludvig Njemački krenuli su u borbu za njegov teritorij, te je Lorraine podijeljena.⁶

U tom je razdoblju (872.) krenuo i pontifikat pape Ivana VIII.⁷ Ludovik II., nositelj carske titule koja je već tada bila bez faktične vrijednosti, umro je 875. godine te je ponovno došlo do borbi između Karla Ćelavog i Ludviga Njemačkog. Iako su se borili za carsku titulu, stvarnu vlast u Italiji imali su plemići. Na sjeveru franački grofovi i markizi, u srednjoj Italiji langobardski vojvoda, a krajnji jug pripadao je Bizantu. Budući da nije bilo jake centralne vlasti te se nijedan od braće nije mogao nametnuti kao autoritet, lokalni su plemići podupirali frakcije po svojem izboru. Gotovo svaka lokalna skupina koja je imala imalo vojnika proglasila je svojega kralja, savezničke su se strane konstantno mijenjale, a budući da nijedna strana nije mogla odnijeti pobjedu, došlo je niza besmislenih ratova u kojima je stradavalo stanovništvo i ekonomija. Bizant, koji je kontrolirao jug Italije, nije želio imati jakog susjeda te je također sudjelovao u savezima te je poticao daljnje ratove i anarhiju u Italiju podržavanjem protivnika kraljevske vlasti.⁸

U tim je uvjetima papa Ivan VIII. pozvao Karla Ćelavog da intervenira te ga je na Božić 875. i okrunio. Međutim, Karlo Ćelavi nije mogao okončati anarhiju u Italiji te se poslije krunidbe vratio u Francusku, a pape su s vremenom, želeći zadržati moć, morale sklopiti saveze s nekom od lokalnih frakcija. To je pak utjecalo na autoritet i ugled same institucije, a degradacija papinstva očitovala se tako što su krajem 9. i tijekom 10. stoljeća lokalni moćnici postavljali pape po svojoj volji. Anarhiju i konstantne borbe, ali i plemićko podvrgavanje papinstva može se iščitati i iz činjenice kako se krajem 9. stoljeća, nakon smrti pape Formoza (†896.) u čak osam godina izmijenilo osam papa.⁹

Uskoro nakon krunidbe 875. godine umrli su i Ludvig Njemački (876.) i Karlo Ćelavi (877.). Nakon smrti Karla Ćelavog carski naslov prelazi na sinove Ludviga Njemačkoga, Karlomana i Karla Debeloga. Tijekom vladavine Karla Debelog završio je pontifikat Ivana VIII. koji je umro 882. godine u atentatu.¹⁰

⁵ Ivo Goldstein, Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi Liber, Zagreb, 2006., str. 135.-136.

⁶ S. Đurić et all. (prijevod), *Povijest 6: Rani i razvijeni srednji vijek*, str. 169.

⁷ B. M. Kreutz, *Before the Normans: Southern Italy in the Ninth and Tenth Centuries*, str. 57.

⁸ I. Goldstein, B. Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, str. 167.

⁹ Isto, str. 168.

¹⁰ B. M. Kreutz, *Before the Normans: Southern Italy in the Ninth and Tenth Centuries*, str. 57.

Karlo Debeli svrgnut je 887. godine, a plemićke obitelji Francuske, Njemačke, Italije, Burgundije, Provanse i Bretanje izabrale su među sobom nove kraljevske obitelji. Karlo Bezazleni došao je na zapadnofranačko prijestolje 898. godine te su njegovi nasljednici vladali čitavo 10. stoljeće, no njihova je vlast bila slaba i formalna, dok je plemstvo neprestano jačalo.¹¹

Tijekom vladavine Karla Bezazlenog trajao je i pontifikat Ivana X., koji je postao papa 914. godine. Ivan X. postao je papa zahvaljujući bivšoj ljubavnici Teodori, ženi lokalnog moćnika Teofilakta koji se sebe proglasio rimskim senatorom i zaštitnikom papinstva. U izboru pape osim Teofilakta sudjelovale su i njegova žena Teodora te kćer Marozija, a Teodora je agitirala za Ivana X. koji je na kraju i izabran za papu. Budući da je papinstvo u potpunosti ovisilo o volji lokalnih moćnika koji su pape i postavljali, pontifikat Ivana X. završio je zbog svađe s Marozijom, nakon čega je zatvoren te je umro u zatočeništvu 928. godine.¹²

2.3. Napadi Saracena

Italiju i Europu u 9. i 10. stoljeću ugrožavali su i vanjski neprijatelji: Saraceni s juga, Vikinzi sa sjevera te Mađari s istoka. Pojam Saraceni tijekom stoljeća se mijenjao. Prvotno je označavao jedno od semitskih plemena na Sinaju, da bi se tijekom srednjeg vijeka i Križarskih ratova proširio na sve Arape i islamizirane narode Sredozemlja. U hrvatskoj historiografiji pojam se odnosio na Arape koji su od 8. do 10. stoljeća pljačkali južnu Francusku, Italiju, hrvatsku obalu Jadrana i Grčku, pristižući uglavnom iz sjeverne Afrike.¹³ Jedan od razloga uspjeha Saracena na početku 9. stoljeća su i političke krize koje je vladale u franačkim zemljama koje su napadali. Budući da nije postojala jaka centralna vlast, a nasljednici Karla Velikoga su se konstantno sukobljavali oko teritorija, Saraceni su brzo napredovali te su 806. godine osvojili Korziku, 827. su krenuli u osvajanje Sicilije te su je do kraja stoljeća gotovo u potpunosti zauzeli.¹⁴ Osvojivši i Baleare, Sardiniju i Maltu, Saraceni su imali sve otoke Sredozemlja koje su im služile kao pomorske stanice i navalna uporišta odakle su napadali kopno. Zbog unutrašnjih kriza u franačkim zemljama nije se mogla organizirati vojska koja bi im se suprotstavila, a kršćansko stanovništvo povuklo se dublje u unutrašnjost zemlje. Saraceni se nisu ni pokušali učvrstiti u unutrašnjosti te su vladali obalama i morem, te je, kao posljedica toga, u potpunosti

¹¹ I. Goldstein, B. Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, str. 136.

¹² Isto, str. 168.

¹³ Isto, str. 138.

¹⁴ Jacques Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, Golden marketing, Zagreb, 1998., str. 65.

nestalo kršćanske trgovine.¹⁵ Osim prekida trgovine na Sredozemlju, Saraceni su posredno utjecali i na jačanje i širenje vazalskih odnosa unutar Zapadne Europe. Stvaranje vazalskih odnosa poticao je Karlo Veliki, ali anarhija i borba među njegovim nasljednicima i sve češći saracenski napadi prisilili su većinu najslabijeg stanovništva da se stavi pod zaštitu najjačih, što je kasnije rezultiralo ovisnošću gotovo svakoga srednjovjekovnoga čovjeka o svojem vazalu.¹⁶

U drugoj polovici 9. stoljeća najvažniji pomak u borbi protiv Saracena bilo je kršćansko osvajanje Barija. Saraceni su zauzeli Bari, koji se smatrao ključem Jadrana, krajem 840. ili početkom 841. godine te su ga koristili kao uporišnu točku za daljnje napade u južnoj Italiji i na Sredozemlju.¹⁷ Godine 867. na bizantsko prijestolje dolazi Bazilije I. koji je odlučio istjerati Saracene iz Sredozemlja, a iste te godine južnoitalski plemići obratili su se Ludoviku II. za pomoć u borbi protiv Saracena. Ludovik II. odazvao se na poziv te je skupio vojsku i krenuo na Bari. Grad je uspio opkoliti, ali ne i zauzeti, a budući da su Saraceni opskrbu vršili s morske strane, Ludovik koji nije imao brodovlja nije mogao ni prekinuti opskrbu. Tu je uskočio Bazilije I. poslavši jako brodovlje, a računajući na to kako će nakon istjerivanja Saracena taj teritorij pripasti Bizantu. No ispostavilo se kako Ludovik II. nije imao dovoljno jaku vojsku za ikakav ozbiljniji napad na Bari te se opsada prekinula. Kroz 870. godinu Ludovik je uspio skupiti vojsku jaču od prethodne te je ponovno krenuo u opsadu Barija, a ovaj puta kao pomoć s morske strane pozvao je dalmatinske Hrvate i kneza Domagoja. Bari je zauzet na juriš, 2. veljače 871. godine. Do kraja 9. stoljeća Saraceni su istjerani s talijanskog kopna, a na nekim otocima zadržali su se do 11. stoljeća.¹⁸ Prvotno je Bari potpao pod Ludovikovu vlast, ali nakon njegove smrti 875. godine, Bizant je iskoristio ponovne ratove među nasljednicima Karla Velikoga te je potkraj 876. godine Bari dospio pod protektorat Bizanta.¹⁹

2.4. Konstantin i Metod i pokršćavanje Slavena

Tijekom 9. stoljeća dolazi i do pokršćavanja slavenskih plemena. Najzaslužniji za pokršćavanje Slavena bili su braća Konstantin (Ćiril) i Metod, rođeni u Solunu u Grčkoj 825. i 827. godine. Budući da je Solun bio okružen slavenskim stanovništvom, braća su još u

¹⁵ Henri Pirrene, *Povijest Europe: od seobe naroda do XVI stoljeća*, Marjan tisak, Split, 2005., str.78.

¹⁶ J. Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, str. 68.

¹⁷ B. M. Kreutz, *Before the Normans: Southern Italy in the Ninth and Tenth Centuries*, str. 25.

¹⁸ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990., str. 347., 350.; I. Goldstein, B. Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, str. 139.

¹⁹ Georgije Ostrogorski, *Povijest Bizanta: 324.-1453.*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 123.

djetinjstvu naučila slavenski jezik, a postoje i teorije kako im je majka bila slavenskog porijekla.²⁰ Ideja o pokrštanju Slavena zasigurno je već postojala na bizantskom dvoru, a prilika se ukazala kada su poslanici kneza Rastislava na prijelazu 862. i 863. zatražili od cara Mihajla III. misionare koji će podučavati narod. Za misiju su odabrani Konstantin i Metod, a Konstantin je prije misije sastavio pismo glagoljicu koja je odgovarala glasovima slavenskoga jezika te je preveo najvažnije dijelove Biblije na slavenski jezik. U ljeto 864. godine braća su krenula na misiju u Moravsku.²¹ Šišić smatra kako podrška kneza Rastislava braći nije bila politička motivirana, budući da je na početku njihove misije taman završio rat između Rastislava i Ludviga Njemačkog, a budući da je Rastislav izgubio, političko podupiranje bizantskih misionara moglo je dovesti do otvorenog sukoba s Rimom.²² Ipak, nakon tri i pol godine misionarskog rada njemački svećenici u Moravskoj pobunili su se protiv Konstantina i Metoda te su se obratili papi Nikoli I. za pomoć. Papa je braću pozvao u Rim, no u međuvremenu je umro, a braću je u Rimu dočekaio novi papa Hadrijan II. Pri dolasku u Rim braća su donijela moći pape Klementa I., koje je Konstantin našao u jednoj od prethodnih misija. Papa Hadrijan II. odobrio je slavensku službu, zareadio je Metoda za monaha, a Konstantin se teško razbolio te se povukao u grčki manastir u Rimu, gdje je naposljetku i umro 869. godine. Prije smrti Konstantin se zakaluđerio te je primio ime Ćiril (Kyrillos).²³ Nakon Ćirilove smrti, Metod je napustio Rim, a papa ga je, na molbu panonskoga kneza Kocelja, imenovao nadbiskupom u Sirmiju. No godine 874. propala je Koceljeva kneževina te se Metod vraća u Moravsku, gdje su u međuvremenu dogodio politički preobrat. Knez Rastislav bio je svrgnut, a njegovo mjesto zauzeo je njegov nećak Svatopluk, koji je kneževinu podredio vlasti istočnofranačkih kraljeva. U toj su situaciji Metod i slavensko bogoslužje ponovno bili nepoželjni, Metod je optužen za herezu i uzurpiranje biskupske časti te je ponovno morao ići u Rim braniti se od optužbi njemačkih svećenika. No u Rimu je također došlo do promjene. Nakon Hadrijanove smrti 872. godine, papa je postao Ivan VIII. koji je u ovoj situaciji ponovno stao na Metodovu stranu te je odobrio slavensko bogoslužje.²⁴ U pismu knezu Svatopluku iz 880. godine Ivan VIII. zauzima se za slavensko bogoslužje riječima: „S pravom odobravamo slavensko pismo, koje je pronašao Konstantin (Ćiril), a kojim se dostojno slavi Boga, te naređujemo da se istim jezikom propovijedaju i razglašuju djela Krista našega Gospodina (..) Zacijelo nije protivno zdravoj vjeri i nauci ako se pjevaju mise ili čita sveto Evanđelje ili božanska čitanja Novoga i Staroga zavjeta, dobro

²⁰ Mile Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, Crkva u svijetu, Matica hrvatska, Split, Metković, 2007., str. 90.

²¹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 369.

²² Isto, str. 369.

²³ Isto, str. 370.

²⁴ M. Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 91.

prevedena i protumačena, ili ako se pjeva čitava služba časova na tom istom slavenskom jeziku. Naime, onaj koji je stvorio tri glavna jezika, hebrejski, grčki i latinski, stvorio je i sve ostale jezike na svoju hvalu i slavu“.²⁵ Pet godina nakon dobivanja papinske dozvole za slavensko bogoslužje, 885. godine, Metod je umro, a njegovi su učenici protjerani iz Moravske. Neki su zarobljeni te su bili prodavani u roblje, a otkupljivao ih je bizantski car te ih je slao kao misionare u Bugarsku. Ostali, koji su uspjeli pobjeći, došli su na područje Mizije, Dalmacije i Dacije te su tamo nastavljali misionarski rad.²⁶

Osim tadašnjeg dolaska u hrvatske krajeve, pretpostavlja se kako su Konstantin i Metod na putovanju iz Moravske u Rim prošli kroz Istru. Metod je još jednom zasigurno prolazio Istrom, budući da se u *Prvom Naumovom Žitju* ističe kako su Metod i njegov učenik Naum na proputovanju iz Rima za Bugarsku doplovili morem do Ilirika i onda su nastavili put kopnom propovijedajući vjeru.²⁷ Na temelju tih izvora neki su povjesničari pretpostavili kako su Konstantin i Metod začetnici slavenskog bogoslužja u Hrvatskoj, no ta se teza ne može potvrditi. Činjenica je kako je već u prvoj polovici 10. stoljeća slavensko bogoslužje među Hrvatima bilo vrlo rašireno. To se može zaključiti i iz pisma pape Ivana X., čiji je pontifikat trajao od 914. do 928. godine, a koji je 925. godine poslao pismo hrvatskom kralju Tomislavu, zahumskome knezu Mihajlu Viševiću te čitavom narodu, a u kojem se oštro suprotstavlja slavenskom bogoslužju te zabranjuje upotrebu slavenskoga jezika. Također se u zaključcima Prvog crkvenog sabora u Splitu zabranjuje zaređivanje u svećenike svima koji ne poznaju latinski jezik, no ipak im se dopušta zaređivanje u klerike ili redovnike. Već zaređeni svećenici koji nisu poznavali latinski nisu smjeli obavljati bogoslužje na slavenskom jeziku, osim ako je vladala nestašica svećenika, ali i tada su trebali odobrenje rimskoga pape.²⁸ Unatoč zabranama pape Ivana X., slavensko bogoslužje i glagoljica ipak su se održali u Hrvatskoj, a različiti pape imali su različite stavove o narodnom jeziku u bogoslužju. Tako je sinoda iz 1063. ponovno zabranila zaređivanje svima koji ne znaju latinski, dok je papa Inocent IV. godine 1248. odobrio upotrebu glagoljice i slavenskog jezika u bogoslužju u krajevima gdje se već upotrebljavala. Djelovanje Konstantina i Metoda te njihovih učenika ostavilo je duboki trag na hrvatskom povijesnom prostoru. Osim što su Hrvati pokršteni, slavenski jezik i glagoljica postali su jedan od prepoznatljivih znakova hrvatske kulture i identiteta, a tome najbolje svjedoči činjenica kako su se glagoljica i slavenski jezik održali u bogoslužju čak do 20. stoljeća. Godine 1905. objavljen je posljednji misal tiskan

²⁵ Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru: pregled religiozne povijesti Hrvata (7.-20. st.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 31.

²⁶ M. Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 92.

²⁷ F. Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, str. 28.

²⁸ M. Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 93.

glagoljicom, a 1927. izlazi transkribirani Vajsov crkvenoslavenski misal koji će iz javne upotrebe izaći tek 1965. godine, nakon što je Drugi vatikanski koncil donio odluku o uvođenju živih jezika u liturgiju.²⁹

2.5. Bizant tijekom 9. i 10. stoljeća

Nakon razdoblja ikonoklastičke krize, u Bizantu tijekom 9. stoljeća dolazi do političkog i kulturnog uzleta. Taj uzlet započinje 856. godine nakon državnog udara, kada je mladi car Mihajlo III. kao suvladara uzeo svojeg ujaka Bardu. Barda je bio sposoban čovjek i izvrstan državnik te je, iako ne formalno, bio pravi vođa bizantske države. U tom je razdoblju došlo i do oslobađanja Bizanta od supremacije Rimske crkve, a nesuglasice između Rima i Carigrada tada započete utjecale su i na pontifikat pape Ivana VIII. Budući da su bizantski vladari uvijek bili tijesno povezani s crkvenim vrhom, promjena vlasti povlačila je i promjenu u vodstvu Crkve. Na Božić 858. godine na patrijarško prijestolje došao je Focije, kao suprotnost prethodnom patrijarhu Ignaciju kojega Barda nije odobravao. Budući da je stari patrijarh Ignacije još uvijek imao pristaša, Focije je, više radi formalnosti nego što je to zaista smatrao potrebnim, poslao sinodiku papi Nikoli I. u kojoj je tražio potvrdu svojega položaja. No papa, čiji je životni cilj bio učvršćivanje rimskoga univerzalizma, odlučio je stati na Ignacijevu stranu budući da Focije nije bio ustoličen po kanonskim pravilima te je 863. godine proglasio Focija smijenjenim. Focije, međutim, nije prihvatio papinu odluku. Papa Nikola I. u toj se situaciji zapravo borio za prevlast Rima i njega kao pape, dok je Focije smatrao kako su Bizant i bizantska crkva dovoljno jaki da se odupru univerzalističkim težnjama Rima te da konačno potvrde svoju samostalnost.³⁰ Papino smjenjivanje Focija i bizantsko neprihvatanje papine odluke doveli su do prekida odnosa između Rima i Carigrada, a raskol je kasnije nazvan kao Prvi istočni raskol, Focijev raskol ili Mali raskol.³¹

Godine 864. krenula je Konstantinova i Metodova misija u Moravskoj, a bugarskom knezu Borisu postalo je jasno kako treba prihvatiti kršćanstvo želi li politički i kulturno učvrstiti svoju državu. Stoga se obratio Francima, no Bizant, koji nije mogao dopustiti da susjedna Bugarska potpadne pod duhovni utjecaj Franačke i Rima, odlučio je intervenirati. Na bugarsku

²⁹ F. Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, str. 29.

³⁰ G. Ostrogorski, *Povijest Bizanta: 324.-1453.*, str. 115.-117.

³¹ Atanazije Matanić, „Hrvati u Crkvi“, *Crkva u svijetu*, Vol.14 No.3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, rujna 1979., str. 265.

granicu poslani su vojnici, a carska flota pojavila se uz bugarsku obalu te je knez Boris odlučio prihvatiti kršćanstvo od Bizanta. Boris je pokršten 864. godine te je kao kršteno ime dobio ime Mihajlo, po caru Mihajlu III. koji mu je bio krsni kum, a nakon njegovog pokrštavanja kreće i pokrštavanje Bugara te organizacija Bugarske crkve. Pokrštavanje Bugara značilo je veliki iskorak u kulturnoj i političkoj sferi, a njime završava proces slaviziranja i etničkog ujedinjavanja kraljevstva, djelomično zato i što je Boris-Mihajlo uklonio sve pripadnike starobugarskoga plemstva koji su se protivili pokrštavanju te je proces kristijanizacije dalje tekao sasvim mirno. No Boris-Mihajlo želio je potpunu samostalnost Bugarske crkve, čemu se Bizant protivio, te je knez odlučio iskoristiti raskol između Carigrada i Rima i obratio se papi Nikoli I. Papa je poslao legate u Bugarsku koji su trebali uvjeriti Borisa da prijeđe pod rimsku jurisdikciju i time je ponovno došlo do sukoba između Rima i Carigrada. Mogućnost potpadanja Bugarske pod rimsku jurisdikciju navela je bizantsku crkvenu i političku vlast na reakciju. Car Mihajlo III. poslao je pismo papi u kojem je zahtijevao povlačenje papinske presude protiv Focija te se otvoreno suprotstavio rimskom univerzalizmu naglašavajući bizantsku samostalnost. Patrijarh Focije također je poslao pismo papi, a sadržaj pisma bio je vjerskoga karaktera. U njemu je Focije optužio Rim za herezu u nizu pitanja oko liturgije i crkvene discipline, no najvažnije optužba bila je o proizlaženju Svetoga Duha iz Oca i Sina. Godine 867. sinoda u Carigradu izopćila je papu Nikolu I. zbog hereze.³²

U tom povijesnom trenutku došlo je do revolucije u carigradskoj palači. Bazilije Makedonac, seljačko dijete iz Makedonije koje je postalo konjušar na carskom dvoru te carev prijatelj, ubio je cara i preuzeo vlast. Bazilije je još 865. godine ubio cezara Bardu, a Mihajlo ga je nakon toga imenovao suvladarom. Osim suvladarskom pozicijom, Bazilije je svoje mjesto učvrstio i ženidbom s Eudokijom Ingerinom, nekadašnjom ljubavnicom Mihajla III., te je nakon carevog ubojstva mirno preuzeo vlast. Došavši na vlast, Bazilije je promijenio crkvenu i vanjsku politiku koju su vodili njegovi prethodnici. Focija je zatvorio u samostan, a na patrijarško prijestolje ponovno je pozvao Ignacija te je uspostavio vezu s Rimom koja je potvrđena i koncilom u Carigradu 869./870. godine. Tamo je, uz prisustvo legata pape Hadrijana II., Focije ekskomuniciran. Tri dana nakon završetka koncila, pojavili su se poslanici iz Bugarske s pitanjem pripada li Bugarska, s obzirom na nove okolnosti, Rimu ili Carigradu. Naime, bugarski knez shvatio je da ni Rim neće dozvoliti samostalnost bugarske crkve te je još jednom odlučio promijeniti strane. Usprkos negodovanju papinskih legata, odlučeno je kako Bugarska potpada

³² G. Ostrogorski, *Povijest Bizanta: 324.-1453.*, str. 120.

pod jurisdikciju Bizanta te je bugarska crkva, iako je još uvijek priznavala carigradskog patrijarha, posvećivanjem jednog nadbiskupa i više biskupa, ipak dobila određenu autonomiju.³³

Bugarsko pitanje ponovno je dovelo do sukoba između Bizanta i Rima, pristašice svrgnutog Focija i dalje su se borili te je Bazilije na kraju shvatio kako je promjena crkvene politike prema Rimu bila promašaj. Stoga je car oko 875. dopustio Fociju da se vrati u Carigrad te mu je prepustio odgoj svojih sinova, a kada je 877. godine umro Ignacije, Focije je ponovno postao patrijarh, ovaj puta uz dopuštenje Rima i pape Ivana VIII.³⁴ Tom je prilikom održan još jedan koncil u Carigradu (879./880.), a legati Ivana VIII. inzistirali su na pet postulata:

- 1) „S obzirom na jurisdikciju nad Bugarskom legati zahtijevaju da patrijarh ne poduzima nova ređenja za Bugarsku, da tamo ne šalje pallium, a isto tako od pape osuđene da ne uzima u zaštitu.
- 2) S obzirom na ordinaciju laika (njihov izbor) da nitko više ne bude biran iz laičkog staleža na prijestolje Carigradske patrijaršije,
- 3) Carigradski patrijarh može se birati samo iz reda inkardiniranih svećenika i đakona Crkve,
- 4) Svi zaključci i odluke ignacijske sinode protiv Focija (869) poništavaju se
- 5) Svi koji patrijarha Focija ne bi priznali neka se ekskomuniciraju iz zajedništva Crkve.“³⁵

No bugarsko pitanje ni ovaj put nije u potpunosti riješeno, budući da su se istočnjaci sakrili iza cara argumentom kako samo car može odlučivati o jurisdikciji, a budući da on nije bio prisutan na koncilu, oni ne mogu donositi odluke u njegovo ime.³⁶

Godine 886. Bazilijev nasljednik, car Leon VI., detronizirao je Focija te je za patrijarha postavio svojega šesnaestogodišnjega brata Stjepana; Focije je oko 892. godine umro u samostanu.³⁷ Tijekom vladavine Leona VI. ponovno je došlo do sukoba u bizantskoj crkvi. Naime, bizantska crkva nije odobravalala ponovnu ženidbu udovaca, no Leon VI. prekršio je tu odredbu zato što su mu tri žene umrle ne ostavivši muškoga nasljednika. Kada je 905. godine Zoe Karbonopsina rodila sina, Leon VI. odlučio je sklopiti četvrti brak, što je dovelo do otvorenog sukoba između patrijarha Nikolaja Mistika i cara. U toj se situaciji car obratio papi koji mu je dao oprost, potvrđujući tako rimsku supremaciju nad Carigradom. Godine 907. Leon

³³ Isto, str. 120.-122.

³⁴ Isto, str. 124.

³⁵ Niko Ikić, „Primat i filioque u svjetlu sinode u Carigradu 879/880“, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Vol.47 No.5, listopad 1992., str. 430.

³⁶ Isto, str. 430.

³⁷ Isto, str. 424.

VI. uspio je iznuditi odstupanje patrijarha Nikolaja Mistika čime je ponovno došlo do raskola u bizantskoj crkvi.³⁸

Leon VI. umro je 912. godine, a vlast je preuzeo njegov brat Aleksandar budući da je prijestolonasljednik Konstantin imao samo šest godina. Dolaskom novoga vladara dolazi i do promjene u politici. Nikolaj Mistik ponovno postaje patrijarh, a uskraćivanjem danka Bugarskoj dolazi i do rata. Aleksandar umire već sljedeće, 913. godine, a državne poslove preuzelo je regentsko vijeće na čelu s patrijarhom Nikolajem Mistikom. Nikolajevim dolaskom na vlast dolazi do ponovnog zahlađenja u odnosima između Rima i Carigrada. U započetom ratu s Bugarskom Bizant je gubio, a carica Zoe, majka prijestolonasljednika, nije uspjela organizirati vojsku te su se pojavili novi kandidati koji su željeli preuzeti vlast. To je na koncu uspjelo Romanu Lakapenu, koji je uklonio caricu, oženio svoju kćer za cara Konstantina te ga je Konstantin proglasio prvo cesarom, a kasnije i suvladarom. Bugarski car Simeon, koji je od 912. ratovao s Bizantom, 924. godine po drugi put je došao pod zidine Carigrada koje nije mogao osvojiti.³⁹ Stoga je došlo do sastanka između careva Romana i Simeona. Tom je prilikom patrijarh Nikolaj poslao pismo papi Ivanu X. tražeći ponovnu uspostavu jedinstva između Rima i Carigrada te papino agitiranje kod bugarskog cara. Papa je pristao te je uvjerio Simeona na sklapanje primirja, a zauzvrat je od Bizanta tražio jurisdikciju nad dalmatinskim gradovima i otocima. Patrijarh Nikolaj odrekao se jurisdikcije, a okretanjem dalmatinskih gradova i otoka Rimu pojavljuje se pitanje prvenstva među biskupima na području Tomislavove kraljevine, što je riješeno Prvim crkvenim saborom u Splitu 925. godine.⁴⁰

3. Hrvatska u drugoj polovici 9. i u prvoj polovici 10. stoljeća

3.1. Domagoj (864.-876.)

Iako je Trpimir imao tri sina (Petra, Zdeslava i Mutimira), nakon njegove smrti hrvatski knez postaje Domagoj. Domagoj je vladao od 864. do 876. godine, no najvjerojatnije nije na kneževski stolac došao mirnim putem. Odmah nakon stupanja na vlast Domagoj je morao boriti se protiv Mlečana, čiji je knez Urso Patrijacik, prema pretpostavci F. Šišića, iskoristio unutarnje nemire u Hrvatskoj kako bi napao i osvojio taj teritorij. Rat je trajao vrlo kratko budući da je

³⁸ G. Ostrogorski, *Povijest Bizanta: 324.-1453.*, str. 134.

³⁹ Isto, str. 135., 137.

⁴⁰ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 411.

Domagoj, ne želeći se suočiti s mletačkim brodovljem, ponudio mir koji je prihvaćen nakon što je Urso Patrijacić uzeo taoce te ih odveo u Veneciju.⁴¹

Razdoblje Domagojeve vladavine ujedno je i vrlo burno razdoblje na Jadranu. Osim snažnije mletačke prisutnosti, pojavljuju se i Saraceni koji 866. godine napadaju Kotor, Risan i Budvu, a 867. godine započinju petnaestomjesečnu opsadu Dubrovnika. Opsadu Dubrovnika prekinuo je bizantski car Bazilije I., a bizantska akcija koju je pokrenuo označava ponovni početak bizantske prisutnosti na istočnoj jadranskoj obali. Unatoč jačanju bizantskog utjecaja na Jadranu, Domagoj i dalje formalno priznaje vlast franačkoga cara. Dokaz tome je i Domagojevo sudjelovanje u pohodu na Bari 871. godine. Zajednički bizantsko-franački savez trebao je istjerati Saracene iz Barija, no bizantsko se brodovlje povuklo, a Domagoj sa svojim brodovljem dolazi pomoći Ludoviku II. Budući da je su franačke snage zbog stalnih borbi oko teritorija bile preslabe, a i predaleko od područja Domagojeve države, može se pretpostaviti kako Domagoj u pohod na Bari nije krenuo iz straha od odmazde, nego je, najvjerojatnije, sudjelovanjem u pohodu želio steći neku korist.⁴²

O jačini Domagojevog brodovlja svjedoči i činjenica kako Hrvati ponovno počinju gusariti na Jadranu. Vjerojatno je i sam Domagoj poticao gusarenje, budući da je ono, za razliku od poljoprivrede i lova, donosilo lake prihode.⁴³ No zbog gusarenja dolazi do rata između Hrvatske i Venecije, a prema mletačkom nazivu za Domagoja („najgori knez Slavena“⁴⁴), može se zaključiti kako su Hrvati bili prilično nemilosrdni. U sprječavanje sukoba uključio se i sam papa Ivan VIII., koji je Domagoju poslao pismo moleći ga da poduzme nešto u vezi s gusarima na Jadranu, a pretpostavlja se kako papa nije izravno htio optužiti Domagoja samo zbog diplomatske pristojnosti.⁴⁵

Osim za gusarenje, u istom pismu papa opominje Domagoja da urotnike ne ubija, nego ih kažnjava kaznom progonstva. Taj fragment pisma povezan je s urotom protiv Domagoja koja je pokrenuta kako bi se Domagoja svrgnulo s vlasti, ali nije poznato tko je organizirao urotu. Hrvatska historiografija smatra kako je riječ ili o Trpimirovićima čije je nasljedno pravo na prijestolje Domagoj uzurpirao ili o plemićima koji su željeli doći na prijestolje uz pomoć

⁴¹ Isto, str. 345.

⁴² Vedran Duančić, „Hrvatska između Bizanta i Franačke“, *Pro tempore: časopis studenata povijesti*, No.5, Klub studenata povijesti ISHA, Zagreb, travanj 2008., str. 17.

⁴³ Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995., str. 255.

⁴⁴ Nada Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, Školska knjiga, Zagreb, 1955., str. 24.

⁴⁵ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 352.-353.

Bizanta, a koji je pak djelovanjem iz dalmatinskih gradova želio osnažiti svoj utjecaj na hrvatskom prostoru.⁴⁶

Na početku Domagojeve vladavine započinje i Konstantinova i Metodova misija među Slavenima. Iako misija braće nije uključivala hrvatski prostor, njihovi će se učenici pri bijegu iz Moravske skloniti, između ostaloga, i u Dalmaciju, te će učenje braće utjecati i na hrvatske prilike.⁴⁷ Također je, pri samom kraju Trpimirove vladavine ili na početku Domagojeve vladavine, osnovana hrvatska biskupija sa sjedištem u Ninu. Pretpostavlja se kako je biskupija osnovana 860. godine ili 864., u vrijeme Focijevog raskola, a biskupija je bila izravno podređena Svetoj Stolicu. Prvi spomen biskupije nalazi se u pismu pape Nikole I., koji je upozorio ninski kler i puk kako se biskupija ne smije osnivati bez dozvole Rima. Obuhvaćala je cijelo područje Hrvatske, koje se nalazilo izvan bizantske pokrajine Dalmacije, a osim područja u unutrašnjosti, obuhvaćala je i gradove Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik i Kotor te otoke Cres, Krk i Rab. Ninska biskupija postojala je do 928. godine kada je na Drugom crkvenom saboru u Splitu ukinuta.⁴⁸

3.2. Zdeslav (878.-879.)

Nakon kneza Domagoja dvije godine vladao je knez čije ime nije sasvim sigurno: Šišić ga zove Iljko⁴⁹, dok ga V. Klaić zove Inoslav.⁵⁰ Godine 878. na hrvatsko prijestolje dolazi Zdeslav. Zdeslav je na vlast došao uz pomoć Bizanta i bizantskog cara Bazilija I., a smatra se kako je bio Trpimirov sin. Budući da je na vlast došao uz pomoć Bizanta, Hrvatska se tijekom jednogodišnje Zdeslavove vladavine u potpunosti, i crkveno i politički, okreće Carigradu.⁵¹

Iz razdoblja Zdeslavove vladavine ne postoji puno podataka: V. Klaić navodi kako su dalmatinski gradovi u tom razdoblju počeli plaćati danak hrvatskom vladaru koji je plaćan do kraja 10. stoljeća.⁵² Šišić navodi kako je ninska biskupija potpadala pod splitsku te kako je poslove ninske biskupije počeo voditi neposvećeni biskup Teodozije.⁵³ Vidović dodaje kako se tada Hrvatska oslobađa franačkoga vrhovništva, što će kasnije knezu Branimiru omogućiti

⁴⁶ Isto, str. 353.

⁴⁷ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1982., str. 81.

⁴⁸ M. Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 60.-61.

⁴⁹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 360.

⁵⁰ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 85.

⁵¹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 360., 362.

⁵² V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 86.

⁵³ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 362.

uspostavljanje samostalne Hrvatske.⁵⁴ Iz razdoblja Zdeslavove vladavine sačuvano je i pismo pape Ivana VIII. u kojem papa moli Zdeslava da njegovom poslaniku koji putuje u Bugarsku omogući hranu, vodu i siguran prolaz. Pismo je dokaz kako je Hrvatska za vrijeme Zdeslava u potpunosti okrenuta Bizantu te kako ni papinski poslanici nisu bili sigurni pri putovanju Hrvatskom. V. Klaić smatra kako je papa, osim očiglednih razloga, pismo poslao kako bi blagim načinom pokušao odvratiti Zdeslava od Carigrada. Također navodi kako je moguće da je papinski poslanik pri putovanju kroz Hrvatsku agitirao protiv Zdeslava, što je u konačnici rezultiralo bunom.⁵⁵

Nakon jednogodišnje Zdeslavove vladavine, Hrvati su, nezadovoljni Zdeslavovom vladavinom, organizirali urotu koju je vodio Branimir. U svibnju 879. godine Branimir je ubio Zdeslava te je zauzeo hrvatsku kneževsku stolicu, a hrvatska vanjska politika doživjela je preokret. Umjesto Carigradu, Branimir je odlučio okrenuti se Rimu što dovodi i do papinskog priznanja samostalnosti.⁵⁶

3.2. Branimir (879.-892.)

Iako je Branimir došao na vlast nasilnim putem, razdoblje njegove vladavine obilježeno je mirom i kulturnim procvatom Hrvatske. Branimir nije vodio nikakve ratove, a okretanjem prema Rimu zauzeo je stranu u sukobima između Rima i Carigrada te daljnji sukobi između Istoka i Zapada nisu previše utjecali na hrvatsko područje.⁵⁷

Branimirovim dolaskom na vlast Hrvatska se oslobađa bizantskog vrhovništva. No Branimir se nije želio približiti Francima, čija je nekadašnja snažna država tada bila na zalazu moći zbog konstantnih borbi među nasljednicima. U toj situaciji obraća se papi Ivanu VIII., tražeći od njega blagoslov i priznanje hrvatske države, a Hrvatska i Branimir bi, zauzvrat, položili prisegu vjernosti papi. Papa Ivan VIII. prihvatio je Branimirovu inicijativu te mu odgovara u pismu datiranom 7. lipnja 879. godine. U pismu papa navodi kako je na Uzašašće iste godine blagoslovio Branimira, njegov narod i vladavinu, čime je papa formalno priznao hrvatsku

⁵⁴ M. Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 61.

⁵⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 86.-87.

⁵⁶ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 363.

⁵⁷ F. Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, str. 64.

kao samostalnu državu.⁵⁸ O prijateljskim odnosima pape Ivana VIII. i kneza Branimira svjedoči i činjenica kako je papa u godinu dana poslao pet pisama u Hrvatsku. Osim pisma Branimiru, papa je poslao pismo i hrvatskom svećenstvu i narodu te novoizabranom biskupu Teodoziju, zatim pismo dalmatinskim biskupima i svećenstvu te još jednu pismu knezu Branimiru u kojemu traži polaganje prisege vjernosti. Okretanje Hrvatske prema Rimu tijekom Branimirove vladavine može se potvrditi i nizom arheološkim ostataka. Crkve pronađene u Muću Gornjem, Ždrapnju kod Skradina, Ninu, Sopotu kod Benkovca i Otresu kraj Bribira sadrže artefakte ili s Branimirovim imenom ili s godinom izgradnje crkve, a svjedoče o intenzivnoj gradnji crkava koje je podupirao Branimir.⁵⁹

Tijekom Branimirove vladavine umire Metod, a njegovi učenici bježe iz Moravske. Dio učenika sklonio se i u Hrvatsku, na područja ninske i krčke biskupije. Iako slavensko bogoslužje nikad nije dobilo službeno državno priznanje i zaštitu, imalo je veliki utjecaj među narodom i s vremenom je postalo dio kulturnog identiteta Hrvata. No dalmatinski biskupi smatrali su slavenski jezik u bogoslužju herezom te će dolaskom Metodovih učenika i širenjem slavenskog jezika i glagoljice započeti sukob koji će se riješavati na Prvom crkvenom saboru u Splitu.⁶⁰

Oko 886. godine umro je splitski nadbiskup Marin, a Branimir je utjecao na imenovanje ninskoga biskupa Teodozija splitskim nadbiskupom, vjerojatno kako bi povezao dalmatinske gradove i njihovo romansko stanovništvo s hrvatskim zaledem.⁶¹ No prelaskom na splitsku nadbiskupsku stolicu Teodozije se nije odrekao ninske biskupije, što se protivilo crkvenim zakonima. Osim toga, Teodozije je akvilejskog patrijarha Walberta tražio za potvrdu takvoga stanja, ali se tome usprotivio papa Stjepan V. (papa Ivan VIII. umro je 882. godine). Naime, Teodozije je najvjerojatnije i biskupsku posvetu primio u Akvileji, iako je papa Ivan VIII. inzistirao da ga on posveti. Akvileja je bila tradicionalno franačko utočište, a franački vladari samostalno su birali i posvećivali biskupe. Na temelju toga može se pretpostaviti kako su se Branimir i Teodozije okretali Akvileji s ciljem oslobađanja tutorstva rimskoga pape.⁶² Stavljanjem u vazalski odnos naspram pape u političkom smislu, ali okretanjem franačkoj Akvileji u crkvenim situacijama moglo je značiti kako Branimir iskorištava papinsku tendenciju za političkom moći kako bi u potpunosti osamostalio Hrvatsku. Razrješenje situacije s papom Stjepanom V. i Teodozijem nije poznato. Zna se kako je Teodozije držanje dviju biskupija opravdao željom za obnavljanjem salonitanske crkve, na što mu je papa 887. godine odgovorio

⁵⁸ Neven Budak, Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 117.

⁵⁹ M. Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 61.-62.

⁶⁰ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 388.

⁶¹ M. Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 62.

⁶² M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 12.

kako pallium, znak nadbiskupske vlasti, može dobiti samo u Rimu.⁶³ Daljni podaci nisu poznati, a Šišić pretpostavlja kako je Teodozije umro, budući da se 892. kao nadbiskup u Splitu spominje Petar II. Tako su ninska i dalmatinska biskupija i dalje ostale razdvojene, ninska biskupija bila je okrenuta prema Rimu i daljnjih je godina širila područje svoje vlasti, dok je dalmatinska biskupija ostala unutar gradskih zidina obalnih gradova gdje je živjelo romansko (latinsko) stanovništvo, a u crkvenom smislu i dalje su priznavali vlast carigradskoga patrijarha.⁶⁴

3.4. Tomislav (910.-928.)

Iako se ne zna točna godina u kojoj je Tomislav počeo vladati, pretpostavlja se kako je to bilo oko 910. godine. Od svoga prethodnika, Mutimira, Tomislav je naslijedio jaku i uređenu državu, što mu je omogućilo mirnu i sigurnu vladavinu. Nekoliko je čimbenika obilježilo Tomislavovu vladavinu. Ti čimbenici su doseljenje Ugara (Mađara) u Panonsku nizinu i njihovi napadi na Panonsku Hrvatsku, jačanje Bugarske pod Simeonom te dolazak dalmatinskih gradova pod crkvenu jurisdikciju Rima čime se otvorilo pitanje unutarnje crkvene jurisdikcije na hrvatskom području koja se riješavala na crkvenim saborima u Splitu.⁶⁵

Krajem 9. stoljeća ugarska plemena su se, nakon pljačkaških pohoda, odlučila naseliti u Panonskoj nizini. No naseljavanjem pljačkaški pohodi nisu prestali te su najčešće napadali južno od Drave, što je bio prostor Panonske Hrvatske. Knez Braslav neuspješno je branio svoj teritorij, a nakon njegove smrti prostor više nije imao tko braniti te je narod bio izložen napadima. S vremenom su Mađari došli i do granica Tomislavove Hrvatske te su počeli napadati i taj teritorij. No drugačija zemljopisna obilježja, ponajprije planine, lanci i gudure onemogućavali su Mađarima proboj i brze napade. Također, Tomislav je organizirao vojsku kako bi se suprotstavio napadačima sa sjevera.⁶⁶ Tijekom tih ratova, a najkasnije do 925. godine, Tomislav je proširio područje svoje vladavine i na Panonsku Hrvatsku te je pod svojom vlasti ujedinio Panonsku i Dalmatinsku Hrvatsku.⁶⁷

⁶³ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 390.-391.

⁶⁴ Isto, str. 391.-392.

⁶⁵ Isto, str. 401.

⁶⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 98.-99.

⁶⁷ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 405.

Osim ugarskih napada, prvu polovicu 10. stoljeća obilježili su i bugarski ratovi, a Tomislav je posredno sudjelovao u njima pružajući zaštitu srpskim knezovima. Tijekom Tomislavove vladavine bugarska država pod Simeonom doživljava svoj vrhunac. Želeći rimsku carsku krunu, Simeon od 912. godine ratuje s Bizantom, a već 913. godine njegova vojska dolazi pod zidine Carigrada. No Carigrad, najjaču utvrdu tadašnjega svijeta, nije uspio osvojiti, te je stupio u pregovore s bizantskom vladom. Simeonu je obećana titula zaštitnika cara, a njegova kćer trebala se udati za mladog cara Konstantina. No na bizantskom dvoru ponovno je došlo do promjene vlasti te je planirani brak propao, što je dovelo do novog bugarsko-bizantskog sukoba.⁶⁸ Svjesni slabosti vlastite vojske, Bizantinci su diplomatskim putevima nastojali stvoriti jak hrvatsko-ugarsko-srpski savez sa zapadne strane Simeonove države.⁶⁹ V. Klaić smatra kako je, želeći pridobiti Tomislava na svoju stranu, bizantski car tom prilikom prepustio dalmatinske gradove Tomislavu da njima upravlja kao carev namjesnik.⁷⁰ Savezništvo s Bizantom iskoristio je i srpski knez Petar Gojniković koji je također proširio teritorij svoje države, a na račun zahumskoga kneza Mihajla Viševića. Iako je Srbija priznavala bizantsko vrhovništvo, srpski je knez bio u dobrim odnosima i sa Simeonom te je kumovao njegovom sinu na krštenju.⁷¹ Okružen Srbima i Bizantom, a znajući plan bizantske diplomacije, Mihajlo Višević sklopio je savez s Bugarskom te je dojavio o bizantsko-srpskim planovima.⁷² Stoga je 917. godine bugarska vojska krenula u Srbiju. Iako nije došlo do rata, Petar Gojniković je zarobljen, a Simeon je postavio sljedećega srpskoga kneza.⁷³ No i sljedeći je knez, Pavle Branović, nakon početnog odbijanja ipak stupio u pregovore s Bizantom. Budući da je stupio u pregovore protiv Simeona i njega Simeon uklonio te je za kneza postavio Zahariju Prvosavljevića. On se pak, nakon nekoliko godina vladavine, želio osloboditi bugarske jurisdikcije te je, zajedno s Mihajlom Viševićem koji je opet promijenio stranu, ušao u protubugarski savez. Stoga je Simeon opet intervenirao. Godine 924. poslao je vojsku koja je uništila srpsku kneževinu te je ona privremeno nestala.⁷⁴ Zaharija je s nekim odličnicima pobjegao u Hrvatsku gdje se sklonio kod kralja Tomislava, a N. Klaić pretpostavlja kako je upravo zbog Zaharije Simeon poslao vojsku i na Hrvatsku. Ne zna se gdje je točno došlo do bitke, no poznato je kako je Tomislavova vojska

⁶⁸ G. Ostrogorski, *Povijest Bizanta: 324.-1453.*, str. 136.

⁶⁹ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb, 1975., str. 283.

⁷⁰ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 101.

⁷¹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 408.-409.

⁷² N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, str. 283.

⁷³ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 409.

⁷⁴ Isto, str. 410.

odnijela veliku pobjedu.⁷⁵ Godine 925., zacijelo po uzoru na Simeona i Romana Lakapena, Tomislav se proglasio kraljem.⁷⁶

Posredovanjem između Simeona i Romana Lakapena papa Ivan X. osigurao si je jurisdikciju nad dalmatinskim gradovima i otocima, čime je otvoreno pitanje unutarnje crkvene jurisdikcije u Tomislavovom kraljevstvu. Za prevlast su se borili ninski biskup Grgur i dalmatinski biskup Ivan. Budući da Tomislav nije sam mogao riješiti ovo pitanje, obratio se papi za pomoć te je papa poslao poslanike koji su predvodili Prvi crkveni sabor u Splitu. Također po poslanicima papa šalje pismo u kojem izražava negodovanje zbog raširenosti slavenskoga jezika u bogoslužju te preporučujući latinski jezik. Sabor se sastao 925. godine, a osim nadbiskupa i biskupa, saboru su prisustvovali i kralj Tomislav te zahumski knez Mihajlo Višević. Sabor je donio sljedeće zaključke:

- 1) „Split ima prvenstvo nad svim crkvama pokrajine i zakonito dobiva metropolitanski naslov nad svim biskupijama,
- 2) Imaju se obnoviti sve stare biskupije, ako imaju dovoljno svećenika i naroda,
- 3) Biskupi se neće postavljati u male gradove i sela, da biskupski naslov ne bi izgubio na svom ugledu,
- 4) Svaki biskup ima se držati granica svoje biskupije,
- 5) Ninski biskup, kao i svi drugi biskupi, podređen je splitskoj metropolitanskoj crkvi,
- 6) S obzirom na staroslavenski jezik deseti zaključak Sabora je glasio da se nijedan biskup u Hrvarskoj „ne usudi promaknuti u bilo koji stupanj svetoga reda ikoga tko upotrebljava (samo) slavenski jezik. Takav može služiti Bogu (samo) kao klerik i redovnik. Nadalje, Neka se već zaređenom svećeniku ne dopusti služiti misu...osim ako bi bila oskudica (latinskih) svećenika“, ali i tada „samo po odobrenju rimskog biskupa“.⁷⁷

Nakon završetka Sabora, zaključci su poslani papi na odobrenje. No ninski biskup Grgur žalio se na zaključke te je papa odgodio potvrđivanje svih odluka Sabora. Drugi crkveni sabor u Splitu održan je 928. godine, a presjedao mu je papinski poslanik Madalbert. Na tom je saboru potvrđeno prvenstvo splitske crkve te je određeno kako će se ninska biskupija ukinuti, a Grguru su ponuđene skradinska, sisačka ili duvanjska biskupija. U međuvremenu je papa Ivan X. umro, a sljedeći papa, Leon VI., potvrdio je zaključke Drugoga crkvenoga sabora u Splitu.⁷⁸

⁷⁵ N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, str. 283.

⁷⁶ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 412.

⁷⁷ M. Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 65.

⁷⁸ Isto, str. 66.

4. Izvori za papinska pisma

Rukopis Britanske zbirke u arhivu British Museuma pronašao je engleski povjesničar crkvene povijesti Edmund Bishop.⁷⁹ On je transkribirao i analizirao cijeli kodeks, no zbog nemogućnosti objavljivanja u Velikoj Britaniji, svoje je bilješke proslijedio Paulu Ewaldu koji je u to vrijeme tražio izvore za veliku zbirku izvora njemačke povijesti (tzv. *Monumenta Germaniae Historica* ili MGH).⁸⁰ P. Ewald izvijestio je 1880. godine znanstvenu zajednicu o pronađenim papinskim pismima iz kodeksa u članku *Die Papstbriefe der Britischen Sammlung*, a prvi je pronađene rukopise i imenovao Britanskom zbirkom.⁸¹ Iako je kodeks u znanstvenoj zajednici poznat pod nazivom Britanska zbirka (*Britischen Sammlung, British Collection, Collectio Britannica*), u arhivu British Museuma dio je *Additional manuscripts (Dodatnih rukopisa)* i označava se oznakom Add. MS 8873. Kodeks je kopija druge zbirke, sastavljen je prilikom krunidbe francuskog kralja Luja VI. Debelog 1108. godine te je nastao u sjevernoj Francuskoj, najvjerojatnije u Chartresu. Ima 210 listova, a sastoji se od kazala koje nije cjelovito, ulomaka papinskih pisama te dva *Varia* odjeljka u kojima su materijali o patrističkom i rimskom pravu te povijesni materijali o osporavanoj krunidbi Luja VI.⁸² Kodeks donosi 403 pisma papâ od 5. do 11. stoljeća: Gelazija I., Pelagija I. i Pelagija II., Lava IV., Ivana VIII., Stjepana VI., Aleksandra II. te Urbana II., no papinska pisma nisu poslagana po kronologiji pontifikata. Veliki broj pisama koja su poslana u različite krajeve potaknuo je istraživače na zaključak kako su pisma vađena iz papinskog arhiva u Rimu.⁸³ U Britanskoj zbirci može se pronaći više pisama koja se tiču hrvatskih krajeva, a dva su fragmenta pisama izravno upućena hrvatskom vladaru Domagoju. Oba su fragmenta do 1880. godine bila nepoznata hrvatskoj javnosti. Prvi fragment ujedno je i jedini ostatak pisma u kojem papa Ivan VIII. piše Domagoju kako je bugarska crkva potpala pod carigradski utjecaj. Drugi fragment dio je drugog pisma Ivana VIII. Domagoju u

⁷⁹ Spominjući Bishopa, Rački navodi germaniziranu verziju njegovog prezimena (Bishop). Više o tome pogledati kod: Franc Miklošić, Franjo Rački, „Novo nađeni spomenici iz IX i XI vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest“, U: *Starine, Knjiga XII*, JAZU, Zagreb., 1880., str. 206. No čak se i P. Ewald referira na njega koristeći englesku (i ispravnu) verziju prezimena: Bishop. Više: Paul Ewald, *Die Papstbriefe der Britischen Sammlung*, 1880., dostupno na: http://www.digizeitschriften.de/dms/img/?PPN=PPN345858530_0005&DMDID=dmdlog36, zadnji pregled: 1. listopada 2017.

⁸⁰ Dom Hugh Connoly, *The life and Death of Edmund Bishop, English Liturgiologist: An Account by His Contemporary*, 2009., dostupno na: <http://www.newliturgicalmovement.org/2009/06/life-and-death-of-edmund-bishop-english.html>, zadnji pregled: 11. kolovoza 2017.

⁸¹ F. Miklošić, F. Rački, „Novo nađeni spomenici iz IX i XI vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest“, Str. 206.

⁸² *Add MS 8873*, dostupno na: http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Add_MS_8873, zadnji pregled: 12. kolovoza 2017.

⁸³ F. Miklošić, F. Rački, „Novo nađeni spomenici iz IX i XI vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest“, str. 206.-207.

kojem papa opominje Domagoja kako urotnike ne treba ubijati, nego ih kažnjavati kaznom progonstva. Drugi fragment istoga pisma nalazi se u Gracijanovom dekretu, a tek je naknadno ustanovljeno kako su fragmenti iz Britanske zbirke i Gracijanovog dekreta dijelovi istoga pisma.⁸⁴

Gracijanov dekret naziv je zbirke kanonskoga prava koje je oko 1140. izradio benediktinac Gracijan. Službeno ime djela glasi *Concordantia discordantium canonum*, odnosno *Suglasje neusuglašениh propisa*, a Gracijan, koji je najvjerojatnije bio povezan s bolonjskim sveučilištem, želio je prikazati i otkloniti razlike i proturječja među izvorima. Djelo sadržava oko 4000 izvoda iz tekstova crkvenoga prava, a mjestimice se poziva na rimsko i germansko pravo te na crkvene oce.⁸⁵ Gracijanov dekret sadrži jedan od fragmenata pisma pape Ivana VIII. knezu Domagoju u kojem papa moli Domagoja da poduzme nešto u vezi s gusarima na Jadranu. Fragment je u Gracijanov dekret stavljen ne zbog gusarenja, nego zbog papine rečenice iz pisma „Qui crimina, que potest emendare, non corrigit ipse conmittit“⁸⁶ („Tko ne ispravlja zločine, kad ih može popraviti, sâm ih vrši“⁸⁷), što se i uklapa u sveukupni moralni ton djela. Da je fragment stavljen upravo zbog te rečenice može se zaključiti iz podnaslova prije samoga pisma. Naime, Gracijan je kao podnaslov stavio upravo tu papinu rečenicu kako bi ju istaknuo. Djelo je koncipirano po načelu pitanje-odgovor, Gracijan postavlja pitanja te donosi izvore na temelju kojih se može zaključiti odgovor. Sam fragment pisma nalazi se u drugom dijelu (*Secunda pars*), slučaj 23 (*Causa XXIII*), pitanje broj osam (*Questio VIII*), odgovor 12 (*C. XII*).⁸⁸

Registar pisama pape Ivana VIII., poznat pod nazivom *Epistolae Ioannis VIII.*, očuvan je u prijepisu iz sedamdesetih godina 11. stoljeća. Registar je napisan u skriptoriju benediktinskog samostana u Monte Cassinu, pisan je uglastom beneventanom te se danas nalazi u Vatikanskoj knjižnici (Biblioteca Apostolica Vaticana) pod signaturom Reg. Vat. 1. Sadrži ukupno 314 pisama različitim destinatarima, a od toga je pet pisama poslano u hrvatske krajeve: dva knezu Branimiru, jedno biskupu Teodoziju, jedno svećenicima i svem narodu te jedno dalmatinskim

⁸⁴ Marko Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, JAZU, Zagreb, 1967., str. 8.,11.

⁸⁵ Dalibor Brozović (ur.), *Hrvatska enciklopedija, Sv. 3 (Da-Fo)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2001., natuknica: *Decretum Gratiani*, str. 49.

⁸⁶ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 11.

⁸⁷ N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 24.

⁸⁸ *Corpus iuris canonici*, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1959., Str. 955. Dostupno na: http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_6029936_001/, Zadnji pregled: 12. kolovoza 2017.

biskupima.⁸⁹ Ivan VIII. bio je politički izuzetno aktivan papa te je poslao velik broj pisama, a osim u hrvatske krajeve, pisma je slao i njemačkom kralju Ljudevitu, papinskom poslaniku biskupu Pavlu (koji je bio papinski poslanik na dvoru kralja Ljudevita) i Ljudevitovom sinu Karlmanu. Ta su pisma sačuvana u registru, a rukopis Britanske zbirke upotpunio je korespondenciju Ivana VIII. pismima njemačkim biskupima, knezu Svatopluku te pismima bugarskom kralju Mihajlu.⁹⁰ Prvo pismo Ivana VIII. knezu Branimiru jedno je od najvažnijih izvora za hrvatsku ranosrednjovjekovnu povijest budući da u njemu papa obavještava kako je blagoslovio Branimirovu vlast i državu te se pismo smatra činom priznanja hrvatske srednjovjekovne države. U drugom pismu Branimiru, svećenicima, sucima te svemu narodu papa podsjeća na obećanje vjernosti te traži da cjelokupni narod pred papinskim poslanicima položi prisegu vjernosti.⁹¹

Historia Salonitana maior ili HSM djelo je nepoznatog autora, najvjerojatnije nekog splitskog svećenika, koji je u originalno djelo Tome Arhidakona Historia Salonitana (HS) umetnuo dodatni, izvorni materijal te je tako nastala HSM. Povjesničari su dugo dvojili o originalnosti umetnutog materijala te o samom vremenu nastanka HSM, a talijanski povjesničar Daniele Farlati u 18. stoljeću ustvrdio je kako je HSM samostalno djelo te ga je i imenovao Veća salonitanska povijest, odnosno, Historia Salonitana maior.⁹² Originalni rukopis nije sačuvan, ali je zato sačuvano šest prijepisa od kojih se najraniji datira oko 1600. godine.⁹³ Prepravljajući djelo, nepoznati je autor izbacio neke dijelove Tomina djela, neke je dijelove i izvore koje originalno djelo nema umetnuo (interpolirao), dok je neke dijelove samo preuzeo. Zbog toga se tekst HSM podudara s HS (Historia Salonitana) do 1185. godine.⁹⁴ Od umetnutih dijelova povijesno su najvažniji legenda o nasilnoj Zvonimirovoj smrti, pisma pape Ivana X. dalmatinskom svećenstvu i hrvatskom kralju Tomislavu te akti splitskih crkvenih sabora. Sam autor djela bio je, prema riječima N. Klaić, loš kompilator i latinist, te se stoga interpolacije kvalitetom ne uklapaju u Tomin tekst.⁹⁵ Upravo zbog lošeg jezika interpolacija većina je

⁸⁹ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 45.

⁹⁰ F. Miklošić, F. Rački, „Novo nađeni spomenici iz IX i XI vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku povijest“, str. 208.-209.

⁹¹ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 47., 73.

⁹² Nada Klaić, *Pregled izvora i historiografije za hrvatsku povijest do XII. stoljeća*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1967., str. 26.

⁹³ Neven Budak, *Historia Salonitana i Historia Salonitana maior*, 2011., str. 104, dostupno na: https://www.academia.edu/5291936/Historia_salonitana_and_Historia_salonitana_maior, Zadnji pregled: 30. srpnja 2017.

⁹⁴ Stjepan Gunjača, *Historija Salonitana maior*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1951., str. 175.

⁹⁵ N. Klaić, *Pregled izvora i historiografije za hrvatsku povijest do XII. stoljeća*, str. 27.

povjesničara sumnjala u izvornost umetnutih dijelova, no još nitko nije uspio pobiti njihovu autentičnost. To se prije svega odnosi na pisma pape Ivana X. te akte crkvenih sabora u Splitu, koji su vrijedni izvori za crkvenu povijest do 12. stoljeća.⁹⁶ Pismo pape Ivana X. hrvatskom kralju Tomislavu posljednje je papinsko pismo upućeno nekom hrvatskom vladaru, a papa ga šalje zajedno s poslanicima koji će predsjedati Prvim crkvenim saborom u Splitu. U pismu papa podsjeća na vjernost hrvatskoga naroda Rimu te ih opominje kako nije prikladno služiti Bogu na barbarskom, tj. slavenskom jeziku.⁹⁷

5. Diplomatičke formule i analiza papinskih pisamima

Diplomatika kao pomoćna povijesna znanost proučava diplome kritičkim metodama kako bi utvrdila njihovu autentičnost te kako bi ocijenila važnost neke diplome kao povijesnog svjedočanstva.⁹⁸ Sve vladarske (javne) isprave Zapada pisane su u diplomatičkim formulama koje privatne isprave nisu posjedovale. Iako je pojam javnog i privatnog u srednjem vijeku nesiguran, ipak se, oslanjajući se na diplomatičke formule, može odrediti je li isprava pisana za privatnu ili javnu svrhu.⁹⁹ Stoga su i papinska pisma, kao vrijedan izvor hrvatske ranosrednjovjekovne povijesti, podvrgnuta diplomatičkoj analizi. Analiza pisama 9. stoljeća preuzeta je od M. Brkovića,¹⁰⁰ dok je analiza pisma kralju Tomislavu napravljena za potrebe ovoga rada. Sama analiza pokazala je kako sva pisma posjeduju većinu uobičajenih diplomatičkih formula, a nepostojanje nekih formula najčešće je rezultat fragmentarnosti pisma. Iako se sadržaj nekih pisama može protumačiti kao privatna korespondencija između pape i hrvatskog vladara (npr. prvo pismo Domagoju ili pismo Zdeslavu), postojanje uobičajenih diplomatičkih formula navodi na zaključak kako su pisma ipak javne isprave.

Intitulacija je formula u protokolu isprava koja sadržava ime vladara ili velikodostojnika koji izdaje ispravu, a sama riječ dolazi od latinske riječi *intitulatio* što znači naslovljavanje.¹⁰¹ U analiziranim papinskim pismima diplomatička formula intitulacije veoma je rijetka, no to ne

⁹⁶ Isto, str. 27.

⁹⁷ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 418.

⁹⁸ D. Brozović (ur.), *Hrvatska enciklopedija*, Sv. 3 (Da-Fo), natuknica: Diplomatika, str. 153.

⁹⁹ N. Klaić, *Pregled izvora i historiografije za hrvatsku povijest do XII. stoljeća*, str. 3.

¹⁰⁰ Analiza je preuzeta iz djela: Milko Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinirana u Hrvatskoj“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No.43, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Zadar, listopad 2001., str. 29.-44.

¹⁰¹ Dalibor Brozović (ur.), *Hrvatska enciklopedija*, Sv. 5 (Hu-Km), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2003., natuknica: Intitulacija, str. 142.

znači da originalno pismo nije sadržavalo tu diplomatsku formulu. Naime, pisma koja su sačuvana u fragmentima pronađena su bez intulucije, dok su pisma koja su sačuvana u kodeksima ili registrima najčešće prepisivana bez uvodnih i završnih formula jer se donator (izdavač pisma) znao prema drugim naznakama dotičnog registra ili popisa pisama pojedinog pape. Na primjer, iz imena kodeksa *Epistolae Ioannis VIII* jasno je kako su u kodeksu sadržana sva pisma Ivana VIII. te je moguće kako je sastavljač kodeksa izostavio intuluciju pisama smatrajući je nepotrebnom.¹⁰²

Inskripcija je formula u prvom dijelu isprave, a sadrži ime i naslov destinara, tj. onoga komu je isprava namijenjena. Etimologija riječi je latinska i dolazi od latinske riječi *inscriptio* što znači naslov, upis, posveta. Isprave mogu biti upućene jednoj osobi, i u tom je slučaju uz ime naznačena i funkcija destinara, ali i cijelom narodu.¹⁰³ Pape su, uz hrvatske vladare i biskupe, slali pisma i kleru i vjernicima, a to je redovito bilo naznačeno u inskripciji pisma. Sva analizirana pisma hrvatskim vladarima također sadrže inskripciju, ali sva pisma ne sadrže titulu destinara.

Salutacija je formula pozdrava, nalazi se u uvodnom dijelu isprave i slijedi nakon inskripcije. Riječ dolazi od latinske riječi *salutatio* što znači pozdravljanje, pozdrav. Salutacija sadržava jednu ili skupinu riječi, najčešće u akuzativu, i najčešće glasi *salutem* (pozdrav), *salutem in Domino* (pozdrav u Gospodinu) ili, u papinskim dokumentima, *salutem et apostolicam benedictionem* (pozdrav i apostolski blagoslov).¹⁰⁴ Sama formula općenito se rijetko pronalazi u srednjovjekovnim pismima, barem što se tiče hrvatskih destinara, a pretpostavlja se kako je rijetka zbog istih razloga kao i formula intulucije, zbog fragmentarnosti pisama ili namjernog izostavljanja. Od analiziranih pisama samo jedno sadrži salutaciju, a riječ je o drugom pismu Ivana VIII. knezu Branimiru. Salutacija glasi „pax et gratia a domino Jesu Christo“,¹⁰⁵ tj. „mir i milost od Gospodina Isusa Krista“. ¹⁰⁶ Iako nije u akuzativu, salutacija sadrži božansku osobu kao središnju osobu pozdrava, što je i očekivano od pisma papinske provenijencije.¹⁰⁷

Naracija je formula koja, uz dispoziciju, čini središnji dio isprave, tzv. korpus. Riječ dolazi iz latinskog, gdje *narratio* znači pripovijedanje, pripovijest. Naziva se još i ekspozicija te je najslobodnije sastavljeni dio isprave. Prikazuje okolnosti koje su prethodile samomu činu

¹⁰² M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinara u Hrvatskoj“, str. 35.

¹⁰³ D. Brozović (ur.), *Hrvatska enciklopedija*, Sv. 5 (Hu-Km), natuknica: Inskripcija, str. 14.

¹⁰⁴ Dalibor Brozović (ur.), *Hrvatska enciklopedija*, Sv. 9 (Pri-Sk), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2008., natuknica: Salutacija, str. 551.

¹⁰⁵ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 76.

¹⁰⁶ Isto, str. 77.

¹⁰⁷ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinara u Hrvatskoj“, str. 36.

zapisanom u dokumentu te kao takva sadrži obilje podataka i stoga je posebno vrijedna kao povijesni izvor.¹⁰⁸ Pojam naracije u kontekstu pisama ima isto značenje, ali za razliku od ostalih diplomatskih isprava kojima je svrha najčešće darivanje nekoga ili nečega, u pismima naracija ne prethodi činu (darivanja npr.) nego razlogu slanja pisma. Ipak, kao obavezna sadržajna formula nalazi se u svim analiziranim pismima i najčešće s njom i započinje tekst pojedinog pisma. No naracija u analiziranim pismima najčešće nije potpuno samostalna te je usko povezana s dispozicijom, a često je prožeta i nesamostalnom formulom arenge.¹⁰⁹

Dispozicija je dio isprave u kojem se iznosi sam pravni čin koji je doveo do izdavanja povelje/diplome/isprave, odnosno, dispozicija je razlog izdavanja isprave. Dolazi od latinske riječi *dispositio*.¹¹⁰ U kontekstu pisama, dispozicija je razlog slanja pisma te se kroz nju objašnjava s kojom namjerom ili zahtjevima je papa poslao pismo. Jedno od analiziranih pisama, prvo pismo Ivana VIII. knezu Domagoju, sačuvano je u fragmentu od dvije rečenice te se ne može odrediti pripadaju li te dvije rečenice naraciji ili dispoziciji. Osim toga, sva ostala analizirana pisma sadrže formulu dispozicije.¹¹¹

Datacija je formula kojom se označuje mjesto i vrijeme sklapanja pravnog čina, odnosno datum izdavanja isprave.¹¹² U kontekstu pisama, datacija je datum slanja isprave, tj. papinskog pisma. Od svih analiziranih pisama, samo prvo pismo Ivana VIII. knezu Branimiru sadrži konkretnu dataciju: „Data VII die mensis Iunii indictione XII.“,¹¹³ tj. „dano sedmi dan mjeseca lipnja, dvanaeste indikcije“.¹¹⁴ Ostala pisma, iako ne sadrže dataciju, mogu se datirati po godinama pontifikata pape koji je poslao pismo ili po događajima navedenima u naraciji.¹¹⁵

Arenga je formula kojom se opravdava moralnost donesene odluke, a ispravi donosi svečani ton. Pobožnim se riječima iskazuje zašto je moralno ili prikladno da se onome, kome je isprava upućena, dodijeli ono što se u njoj navodi.¹¹⁶ Budući da nije nužna, sva analizirana pisma ne sadrže arengu, a ona koja sadrže, imaju malo drugačiji kontekst od konteksta arenge u ispravama-darovnicama. Glavna karakteristika arenge je, i u ispravama-darovnicama, i u

¹⁰⁸ Dalibor Brozović (ur.), *Hrvatska enciklopedija*, Sv. 7 (*Mal-Nj*), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., natuknica: Naracija, str. 585.

¹⁰⁹ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinirima u Hrvatskoj“, str. 36.

¹¹⁰ D. Brozović (ur.), *Hrvatska enciklopedija*, Sv. 3 (*Da-Fo*), natuknica: Dispozicija, str. 163.

¹¹¹ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinirima u Hrvatskoj“, str. 37.-41.

¹¹² Vladimir Anić, *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb, 2002., natuknica: Datacija, str. 216.

¹¹³ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 50.

¹¹⁴ Isto., str. 52.

¹¹⁵ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinirima u Hrvatskoj“, str. 42.

¹¹⁶ Dalibor Brozović (ur.), *Hrvatska enciklopedija*, Sv. 1 (*A-Bd*), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1999., natuknica: Arenga, str. 341.

analiziranim pismima, moralnost, no u pismima se ta moralnost očituje tako što papa navodi zašto je moralno (i prikladno) da hrvatski destinari učine nešto što papa od njih traži.

Devocija kao diplomatska formula često je sastavni dio intitulacije u ispravama, a njome se u vladarskim ispravama sažeto i jasno kršćanskom pobožnošću izriče utemeljenost nečije političke vlasti u božanskoj milosti. Ta se milost iskazuje sintagmama poput *Dei gratia*, *Divina gratia* i sl.,¹¹⁷ a jedna od najpoznatijih devocija jest iz Trpimirove darovnice gdje se Trpimir naziva „milošću Božjom knez Hrvata“.¹¹⁸ U analiziranim pismima devocija se može pronaći u oba papinska pisma Branimiru te u pismu Tomislavu. Iako se ne koriste sintagme poput *Dei gratia*, u pismima papa utvrđuje utemeljenost Branimirove i svoje vladavine u božanskoj volji.¹¹⁹

Peticija ili intervencija je diplomatska formula kojom se najčešće nešto podjeljuje ili se navode povlastice koje je dotični destinatar uživao kod prethodnika, ali formula peticije može sadržavati i molbu za darivanje.¹²⁰ Prema Brkoviću, u analiziranim pismima peticija se može pronaći samo u prvom pismu Branimiru, gdje „na kraju dispozicije slijedi peticija u kojoj se donosi zamolba za ostvarenje navedenog u dispoziciji“.¹²¹ Jedina zamolba u tom pismu odnosi na svećenika Ivana za kojega papa moli Branimirovu pomoć pri njegovoj misiji u Bugarskoj, no ako se taj dio definira kao peticija, onda se i papina zamolba Zdeslavu da pomogne njegovom poslaniku (koji također putuje na misiju u Bugarsku) također treba smatrati peticijom.

Diplomatskom formulom sankcije izriče se tvarna ili duhovna kazna, to jest prijetnja onima koji bi ometali ili sprječavali ostvarenje pravnog čina ili naredbe sadržane u dispoziciji. Iako vrlo rijetko, u formuli sankcije može se pronaći i obećanje nagrade onima koji će omogućiti izvršavanje sadržaja iz dispozicije.¹²² Formula sankcije u analiziranim pismima može se naći samo u drugom pismu Branimiru te u pismu Tomislavu, no i tada pape navode samo opomenu i ne definiraju što će se dogoditi ako destinari ne poslušaju papinu opomenu. Rijetkost navedene formule u pismima navodi na zaključak kako pape toga vremena nisu imali običaj donositi

¹¹⁷ Milko Brković, „Hrvatski kraljevi“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No.42, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Zadar, lipanj 2000., str. 507.

¹¹⁸ Dalibor Brozović (ur.), *Hrvatska enciklopedija*, Sv. 11(Tr-Ž), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009., natuknica: Trpimir, str. 341.

¹¹⁹ M. Brković, „Diplomatska analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinatarima u Hrvatskoj“, str. 39.,41.

¹²⁰ M. Brković, „Hrvatski kraljevi“, str. 509; N. Klaić, *Pregled izvora i historiografije za hrvatsku povijest do XII. stoljeća*, str. 7.

¹²¹ M. Brković, „Diplomatska analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinatarima u Hrvatskoj“, str. 40.

¹²² M. Brković, „Hrvatski kraljevi“, str. 509.

prijetnje ili kazne u svojim pismima.¹²³ No kad se uzmu u obzir razlozi slanja navedenih pisama, postojanje formule sankcije u njima i nije toliko neobično.

Prvo pismo pape Ivana VIII. knezu Domagoju sačuvano je u fragmentu, točnije, sačuvane su samo dvije rečenice pisma. Fragment ne sadrži intitlaciju ni salutaciju, ali je sačuvana inskripcija koja glasi „Domagoi“.¹²⁴ M. Brković pronađene dvije rečenice, koje govore o tome kako je bugarska crkva potpala pod carigradski utjecaj, definira kao dispoziciju i pretpostavlja kako je pismo sadržavalo papinu opomenu Domagoju da se tako nešto ne dogodi i hrvatskoj crkvi.¹²⁵ Ako je ta pretpostavka točna, pronađeni fragment više bi odgovarao formuli naracije, dok bi sama opomena, koja ujedno može biti i sankcija, odgovarala formuli dispozicije. No s obzirom na fragmentarnost pisma, ne može se točno utvrditi odgovaraju li pronađene rečenice naraciji ili dispoziciji. Samo pismo ne sadrži dataciju.

Drugo pismo Ivana VIII. knezu Domagoju pronađeno je u dva različita fragmenta koja su naknadno spojena u jedno pismo. Istraživani izvori ne donose intitlaciju, ali u *Diplomatičkom zborniku* nalazi se natuknica kako Gracijanov dekret, gdje je pronađen jedan fragment pisma, donosi naslov Item Iohannes VIII Demago duci glorioso.¹²⁶ Na osnovi toga podatka ne može se zaključiti je li originalno pismo imalo intitlaciju ili je ona dodana kada je fragment umetnut u Gracijanov dekret. Istraživani izvori vjerojatno su izostavili intitlaciju iz Gracijanovog dekreta jer, kao zbirke izvora, prije svakog izvora donose kratko objašnjenje o samom izvoru. Samo pismo, kao i prethodno, ne sadrži salutaciju, ali sadrži inskripciju koja glasi „Domagoi duci glorioso“,¹²⁷ odnosno „Domogaju, slavnom knezu“.¹²⁸ Sama formula inskripcije poklapa se s i definicijom jer uz ime destinara navodi se i njegova titula (*dux*). Oba fragmenta sadrže kratku naraciju i dispoziciju; kratka naracija ne može stajati samostalno i isprepletena je s dispozicijom. U fragmentu o gusarima papa u naraciji hvali Domagojevu revnost da bi odmah nakon toga, u istoj rečenici, preporučio Domagoju da poduzme mjere protiv gusara, a dio u kojem papa

¹²³ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinara u Hrvatskoj“, str. 41.

¹²⁴ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 8.

¹²⁵ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinara u Hrvatskoj“, str. 38.

¹²⁶ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 11.-12.

¹²⁷ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 11.

¹²⁸ N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 24; M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinara u Hrvatskoj“, str. 35.

preporučuje poduzimanje mjera već se smatra dispozicijom.¹²⁹ U drugom fragmentu, koji se tiče urote protiv Domagoja i njegovog smaknuća jednog od urotnika, naracija i dispozicija također se nalaze u istoj rečenici. Početak rečenice: „ako uistinu saznaš – ne dao Bog – da ti neki rade o glavi“,¹³⁰ definira se kao naracija, dok nastavak rečenice: „nemoj ih kazniti smrtnom kaznom nego kaznom progonstva“,¹³¹ već se može smatrati dispozicijom.¹³² U dispoziciji fragmenta o gusarima može se pronaći i formula arenge budući da papa objašnjava Domagoju zašto je moralno boriti se protiv gusara („tko ne ispravlja zločine, kad ih može popraviti, sâm ih vrši“¹³³). Samo pismo, kao i prethodno, ne sadrži dataciju.

Pismo pape Ivana VIII. Zdeslavu sadrži papinu molbu da se njegovom poslaniku omogući prijelaz preko Zdeslavovog teritorija do Bugarske. Pismo nema intitulaciju ni salutaciju, ali sadrži formulu inskripcije koja glasi „Dilecto filio Sedesclavo glorioso comiti Sclavorum“,¹³⁴ koja, uz destinara, navodi i njegovu titulu (*comes Sclavorum*). M. Brković u svojoj analizi konstatira kako pismo sadrži i naraciju i dispoziciju, ali ne definira točno koji dio pisma odgovara formuli naracije, a koji dio formuli dispozicije pa tako papinsku naredbu Zdeslavu da bude pri ruci njegovom poslaniku navodi i kao naraciju i kao dispoziciju.¹³⁵ Naracija se može pronaći na samom početku pisma, gdje papa uz elemente arenge govori Zdeslavu kako je i do njega došao glas o Zdeslavovim vrlinama. Stoga papa, pouzdajući se u Zdeslavove vrline, nalaže Zdeslavu da pusti poslanika do Bugarske i omogući mu hranu i odjeću. Dio u kojem papa daje naredbu Zdeslavu već odgovara formuli dispozicije. Dispozicija također sadrži arengu budući da papa objašnjava zašto je moralno da Zdeslav izvrši njegovu naredbu: „Čini to, premili sinko, pa ćeš steći nagradu vječnoga života“.¹³⁶ Datiranje pisma nije u potpunosti jasno. Samo pismo ne sadrži točnu dataciju, ali se na kraju pisma nalazi konstrukcija „Data ut supra“,¹³⁷ odnosno „Kako je dano gore“.¹³⁸ Ta se konstrukcija odnosi na kodeks pisama pape Ivana VIII., a budući da je pismo umetnuto zajedno s pismom jeruzalemskom patrijarhu

¹²⁹ Isto, str. 36., 38.-39.

¹³⁰ Nada Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 24.

¹³¹ Isto, str. 24.

¹³² M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinarama u Hrvatskoj“, str. 36., 38.-39.

¹³³ N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 24.

¹³⁴ Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Zagreb, 1914., str. 202.

¹³⁵ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinarama u Hrvatskoj“, str. 36., 39.

¹³⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 86.

¹³⁷ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 202.

¹³⁸ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 12.

Teodoziju, pismo bi se trebalo datirati 6. svibnja 879. godine. No već 21. svibnja iste godine, na Uzašašće, papa na misi blagoslivlja kneza Branimira i njegovu vladavinu, što i sam spominje u pismu knezu Branimiru. Stoga je ili pismo netočno umetnuto u papinski registar i ne može se točno datirati, ili je datacija točna, a papa 6. svibnja još uvijek nije znao za promjenu na hrvatskom prijestolju.¹³⁹

Prvo pismo Ivana VIII. knezu Branimiru najpoznatije je od svih papinskih pisama, a u njemu papa daje blagoslov Branimirovoj vlasti. Iako pismo sadrži dosta diplomatskih formula, ne sadrži intitulaciju ni salutaciju. Pismo ima kratku inskripciju koja glasi „Dilecto filio Branimir“,¹⁴⁰ tj. „Dragom sinu Branimiru“. ¹⁴¹ I naracija i dispozicija su, za razliku od prethodnih pisama, duge, te mogu stajati samostalno. U naraciji papa odgovara Branimiru kako je pročitao njegovo pismo u kojem Branimir javlja kako želi u svemu biti vjeran i poslušan sv. Petru i papi te mu se zahvaljuje na pismu, nastavljajući u dispoziciji kako ga s očinskom ljubavlju prima u krilo svete Apostolske Stolice te zaziva blagoslov sv. Petra i Pavla koji će ga čuvati od vidljivih i nevidljivih neprijatelja. Osim toga, papa savjetuje Branimira da se ponizno pokorava Bogu te ga opominje da u svim svojim djelima uvijek misli na Njega. U središnjem dijelu dispozicije papa obavještava Branimira kako ga je na dan Uzašašća Gospodinova blagoslovio svojom apostolskom riječi, a dispozicija završava papinom molbom da svećeniku Ivanu, koji i nosi papino pismo, omogući prolaz do Bugarske gdje ide u misiju.¹⁴² Pismo, osim osnovnih diplomatskih formula, sadrži i arengu, devociju, peticiju te dataciju.¹⁴³ Arengom papa objašnjava zašto je Branimirov povratak u okrilje Rimske crkve opravdan. Zato što su iz „najbistrijeg izvora“¹⁴⁴ Apostolske Stolice i Branimirovi „roditelji pili medotekući napitak svetoga nauka“¹⁴⁵ te kako bi nad Branimirom „bila razlivena milost i Božji blagoslov i svetih Petra i Pavla, apostolskih prvaka i naš, da uvijek budeš zdrav i siguran od vidljivih i nevidljivih neprijatelja“. ¹⁴⁶ Devocijom papa potvrđuje srednjovjekovno mišljenje kako je vladarska vlast utemeljena u Božjoj milosti te kako je vladar, bez obzira na zemaljsku vlast, dužan pokoravati se Bogu: „Naime, ako se ti sam budeš nastojao ponizno Bogu pokoravati i njegove svete zakone slušati kao i njegovim svećenicima i službenicima dužnu čast za ljubav Gospodinovu iskazivati,

¹³⁹ Isto, str. 12.

¹⁴⁰ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 50.

¹⁴¹ Isto, str. 51.

¹⁴² M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destiniranim u Hrvatskoj“, str. 37., 39.-40.

¹⁴³ Isto, str. 39.

¹⁴⁴ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 51.

¹⁴⁵ Isto, str. 51.

¹⁴⁶ Isto, str. 51.

onda ćeš bez sumnje biti pobjednik i gospodar nad svima svojim neprijateljima i buntovnim protivnicima“.¹⁴⁷ Peticija se nalazi na samom kraju dispozicije, a sadržava molbu za ostvarenje navedenog u dispoziciji,¹⁴⁸ odnosno papa moli Branimira da njegovom poslaniku Ivanu bude pri ruci tako što će omogućiti „da se ovo poslanstvo, za ljubav svetoga Petra i našu s tvojim dopuštenjem, dovrši bez otezanja“¹⁴⁹ kako bi poslanik mogao otputovati u Bugarsku. Datacija se nalazi na kraju pisma gdje papa navodi „Data VII die mensis Iunii, indictione duodecima“,¹⁵⁰ tj. „Dano sedmi dan mjeseca lipnja, dvanaeste indikcije“.¹⁵¹ Iako je sustav računanja godina izražen u indikcijama, a dvanaesta indikcija u vrijeme pontifikata Ivana VIII. spada na 879. godinu, kalendarska godina može se odrediti bez problema.¹⁵²

Drugo pismo pape Ivana VIII. knezu Branimiru, kao i prethodna pisma, ne sadrži intitulaciju. No za razliku od prethodnih pisama, ovo pismo sadrži i inskripciju i salutaciju. Inskripcija i salutacija nalaze se u istoj rečenici u uvodu pisma: „Excellentissimo uiro Branimero, glorioso comiti et dilecto filio nostro, atque omnibus religiosis sacerdotibus et honorabilibus iudicibus cunctoque populo pax et gratia a domino Jesu Christo“,¹⁵³ odnosno „Vrlo odličnomu mužu Branimiru, slavnomu knezu i našem dragomu sinu i svima vjernim svećenicima i časnim sucima i svemu narodu mir i milost od Gospodina Isusa Krista“.¹⁵⁴ Iz te su rečenice vidljivi destinari (Branimir, uz čije se ime navodi i titula, svećenici, suci i narod), dok se salutacijom želi mir i milost stavljajući božansku osobu u središte pozdrava.¹⁵⁵ U naraciji, kojom pismo i započinje i koje sadrži i formulu arenge, papa objašnjava kako je saslušao hrvatskog biskupa Teodozija koji ga je obavijestio o Branimirovoj vjernosti i odanosti. Stoga se papa veoma veseli te iskazuje zahvalnost Bogu koji je ubrojao Branimira i njegov narod među svoje ovce. U dispoziciji, koja sadrži i elemente arenge i devocije, papa opominje i potiče destinare da ustraju u kršćanskoj odanosti Petrovu okrilju i papi, koji je njegov zamjenik. Također poručuje da pri Teodozijevom povratku iz Rima pošalju pouzdane poslanike koji će obavijestiti Apostolsku Stolicu hoće li poslati poslanika pred kojim će Branimir i sav narod obećati papi

¹⁴⁷ Isto, str. 51.

¹⁴⁸ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinatarima u Hrvatskoj“, str. 40.

¹⁴⁹ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 52.

¹⁵⁰ Isto, str. 50

¹⁵¹ Isto, str. 52.

¹⁵² M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinatarima u Hrvatskoj“, str. 42.

¹⁵³ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 76.

¹⁵⁴ Isto, str. 77.

¹⁵⁵ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinatarima u Hrvatskoj“, str. 35.-36.

vjernost.¹⁵⁶ Arenga je, kao i u naraciji, iskazana kroz riječi iz Evandjelja te papa ponovno podsjeća Branimira i sve destinare kako je njihova poslušnost Rimu opravdana i utemeljena riječima samoga Isusa Krista. Elementi devocije mogu se prepoznati u ulomku gdje papa govori kako će obećanje vjernosti biti „zapisano u nebeskoj knjizi“,¹⁵⁷ čime se aludira kako je papinska vlast utemeljena u Bogu, a svi koji služe papi posredno dobivaju i potvrdu svoje vlasti od Boga. Dispozicija završava formulom sankcije u kojoj papa opominje destinare „kako je zapisano: »Bolje je zavjet ne zavjetovati, nego poslije zavjeta obećano ne ispuniti«.¹⁵⁸ Za razliku od prošlog pisma knezu Branimiru, ovo pismo ne sadrži dataciju.

Posljednje analizirano papinsko pismo je pismo kralju Tomislavu koje je papa Ivan X. poslao prije Prvog crkvenog sabora u Splitu. Za razliku od drugog pisma Ivana VIII. Domagoju, gdje se ne može utvrditi je li originalno pismo imalo intitulaciju ili je ona naknadno pridodana, pismo kralju Tomislavu nedvojbeno sadrži intitulaciju koja glasi „Joannes episcopus servus servorum dei“,¹⁵⁹ odnosno „Ivan biskup, sluga slugu božjih“.¹⁶⁰ Pismo također sadrži i inskripciju, koja je dosta duga te se nastavlja na intitulaciju. Inskripcija glasi: „ljubljenom sinu Tomislavu, kralju, Hrvata, i Mihajlu, izvrsnom knezu Humljana, te prepoštovanom i presvetom bratu našem Ivanu, nadbiskupu crkve salonitanske, i svim podložnim biskupima, nadalje svim županima i svim svećenicima i čitavu narodu, koji boravi u Slavoniji i Dalmaciji, predragim našim sinovima“.¹⁶¹ Na samom početku naracije nalazi se i formula devocije kojom papa izražava kako je „božanskom odlukom svemogućeg Boga određeno, da se nama povjeri briga za sve crkve“.¹⁶² U naraciji se papa poziva na božansku utemeljenost brige za sve kršćane te tvrdi kako su Slaveni prvaci apostolske i opće crkve koji su s majčinim mlijekom primili duševnu hranu apostolske crkve, baš kao što su to nedavno učinili i Saksonci. Dalje, u dispoziciji, papa napominje kako su Saksonci primili „duševnu hranu“¹⁶³ na latinskom jeziku te kako Slaveni (tj. Hrvati) trebaju „svoju nježnu djecu od malih nogu predati Bogu na nauke“,¹⁶⁴ kako bi ta djeca mogla svoje roditelje „opomenama od grešnih zabluda pridići u nebeski kraj“.¹⁶⁵ Izobrazba djece

¹⁵⁶ Isto, str. 41.

¹⁵⁷ Isto, str. 77.

¹⁵⁸ Isto, str. 77.

¹⁵⁹ Nada Klaić, *Historia Salonitana maior*, Naučno delo, Beograd, 1967., str. 96.

¹⁶⁰ N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 33.

¹⁶¹ Isto, str. 33.

¹⁶² Isto, str. 33.

¹⁶³ Isto, str. 33.

¹⁶⁴ Isto, str. 33.

¹⁶⁵ Isto, str. 33.

bila bi, naravno, na latinskom jeziku, a papa i opominje sve koji se ne žele pridržavati odredbe o latinskom jeziku: „»Odcijepili su se od nas i nisu naši; jer kad bi bili naši, svakako bi ostali s nama«, oslanjajući se na vezu s nama i naš jezik“.¹⁶⁶ Na kraju dispozicije nalazi se formula sankcije kojom papa želi utvrditi da će destinari poslušati njega i njegove poslanike: „I što god vam bude od njih naloženo iz božanskih ili kanonskih razloga, nastojte vrlo brzo i pokorno izvršiti, ako nećete da se odvojite od našeg skupa“.¹⁶⁷ Pismo ne sadrži dataciju.

6. Papinska pisma

Tijekom druge polovice 9. stoljeća i u prvoj polovici 10. stoljeća na hrvatska područja pape su poslale čak sedamnaest pisama koja su vrijedan izvor za hrvatsku političku i crkvenu povijest ranoga srednjega vijeka. U većini slučajeva informacije koje donose pisma poznata su i iz drugih izvora, no u nekim slučajevima (npr. urota protiv Domagoja) u pismima se donose informacije koje ostali ranosrednjovjekovni izvori ne sadrže. Tako se iz pisama mogu saznati okolnosti osnivanja ninske biskupije, odnosi dalmatinskih gradova koje je nastanjivalo romansko (latinsko) stanovništvo i Hrvata koji su živjeli u zaleđu, odnosi dalmatinskih gradova i pape te odnos dalmatinskih biskupa i pape Ivana X. prema slavenskom bogoslužju. Budući da su pisma slali pape, većina njih upotpunjuju događaje vezane uz crkvenu povijest Hrvata, ali osim crkvene povijesti, pisma sadrže i neke vrijedne informacije o događajima iz političke povijesti. Riječ je o sljedećih sedamnaest pisama:

- 1) „Fragment pisma pape Nikole I. koji između god. 858. i 867. piše ninskom kleru da se crkva ne smije osnivati bez dozvole Rima,
- 2) Fragment pisma pape Ivana VIII. koji između kraja prosinca 872. i svibnja 873. piše hrvatskom vladaru Domagoju o tome kako je bugarska crkva potpala pod utjecaj carigradskog patrijarha Ignacija,
- 3) Papa Ivan VIII. između god. 873. i 875. javlja (solinskom?) kleru kako je neke svećenike, koji su usprkos izopćenju vršili službu Božju, kaznio crkvenom kaznom,
- 4) Papa Ivan VIII. između god. 874. i početka 875. piše hrvatskom kleru i vjernicima da je hrvatski vladar Domagoj, usprkos svom obećanju, dao smaknuti čovjeka koji ga je

¹⁶⁶ Isto, str. 34.

¹⁶⁷ Isto, str. 34.

pokušao ubiti, i da kod toga svećenik Ivan nema nikakve krivice te da i dalje može vršiti svećeničke dužnosti,

- 5) Fragment pisma pape Ivana VIII. koji između 874. i 875. piše hrvatskom vladaru Domagoju i preporučuje mu poduzimanje mjera protiv gusara i kažnjavanje urotnika samo progonstvom,
- 6) Papa Ivan VIII. početkom god. 879. pismom naređuje hrvatskom vladaru Zdeslavu da njegovom poslaniku upućenom bugarskom kralju Mihajlu bude pri ruci,
- 7) Papa Ivan VIII. pismom od 7. lipnja 879. poziva hrvatski narod i svećenstvo da nakon svog povratka rimskoj crkvi ustraju u vjernosti,
- 8) Papa Ivan VIII. pismom od 7. lipnja 879. hvali vjernost vojvode Branimira i preporučuje mu svog poslanika, svećenika Ivana koji bugarskom kralju nosi njegovo pismo,
- 9) Papa Ivan VIII. pismom od 7. lipnja 879. hvali izabranog ninskog biskupa đakona Teodozija zbog vjernosti te ga poziva da samo od njega primi biskupsko posvećenje,
- 10) Papa Ivan VIII. pismom od 10. lipnja 879. poziva kler i narod Dalmacije da se povrate rimskoj crkvi, opominjući ih da nadbiskupa koga oni izaberu, samo on može posvetiti,
- 11) Papa Ivan VIII. oko god. 880. piše hrvatskom vladaru Branimiru, svećenstvu i narodu da je sa zadovoljstvom od ninskog biskupa Teodozija čuo o njihovoj vjernosti i moli ih da mu pošalju svoje poslanike,
- 12) Papa Stjepan V. između god. 886. i 887. pismom kori ninskog biskupa Teodozija što je po smrti splitskog nadbiskupa Marina preuzeo upravu i splitske crkve primivši posvetu od akvilejskog patrijarha,
- 13) Papa Stjepan V. između god 887. i 888. pismom traži obnovu razorenih crkava i obećava Teodoziju (splitskom nadbiskupu) palij kad osobno dođe u Rim,¹⁶⁸
- 14) Papa Ivan X. godine 925. u pismu kori splitskog nadbiskupa Ivana i ostale dalmatinske biskupe što su dozvolili da u Dalmaciji zavlada „Metodijeva doktrina“,
- 15) Papa Ivan X. godine 925. piše pismo kralju Tomislavu, zahumskom knezu Mihajlu, splitskom nadbiskupu Ivanu te svim biskupima, svećenicima i narodu u kojemu ih opominje za korištenje slavenskog jezika u bogoslužju te preporuča latinski,
- 16) Papa Ivan X. godine 925. potvrđuje zaključke Prvog crkvenog sabora u Splitu,
- 17) Papa Leon VI. potvrđuje zaključke Drugoga crkvenoga sabora u Splitu.¹⁶⁹

¹⁶⁸ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinarima u Hrvatskoj“, str. 33-34; M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 217.-218.

¹⁶⁹ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 219.

6.1. Odlomak pisma pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Domagoju

Fragment pisma pape Ivana VIII. knezu Domagoju govori o tome kako je bugarska crkva, zbog grčke podlosti potpala pod utjecaj carigradskog patrijarha Ignacija. Smješteno u širi kontekst, pismo se uklapa u događaje vezane za Prvi istočni raskol 863. godine (nazvan još i Mali raskol ili Focijev raskol). Naime, do godine 863. nije bilo važno pod čijom su se jurisdikcijom nalazile mjesne crkve na Balkanskom poluotoku, budući da je carigradski patrijarh priznavao primat rimskoga pape. No nakon 863. godine postalo je važno pod čijom se jurisdikcijom određena biskupija nalazi, a veći broj biskupija omogućavao je i veću političku i duhovnu moć. Stoga od 863. počinje pojačano zanimanje papa, ne samo Ivana VIII., nego i njegovih prethodnika, Nikole I. i Hadrijana II., za sve biskupije i nadbiskupije na Balkanu.¹⁷⁰ U vrijeme Prvog istočnog raskola prostor Balkanskog poluotoka nije u potpunosti kristijaniziran. Bugarski knez Boris tek je 864. godine pokršten, pri čemu mu je bizantski car Mihajlo III. bio krsni kum, a knez je kao krsno ime uzeo ime Mihajlo. Istodobno se otvara pitanje jurisdikcije nad Bugarskom. Iako bi se moglo pretpostaviti kako će se Bugarska prikloniti Bizantu, u sukobu Istoka i Zapada knez Boris vidio je priliku za jačanjem vlastitog položaja i položaja bugarske države te se prislanjao čas Rimu, čas Carigradu, ovisno o častima koje su mu nudili. Od Carigrada je očekivao veću autonomiju za bugarsku Crkvu, no kad ju nije dobio, obratio se 866. godine papi Nikoli I. od kojega je tražio misionare i samostalnog nadbiskupa. Budući da je Vatikan poslao misionare, ali nije dopustio osnivanje samostalne nadbiskupije, knez Boris ponovno se okreće Carigradu i 870. godine stavlja Bugarsku pod carigradsku jurisdikciju.¹⁷¹ Izvori datiraju pismo u razdoblje između prosinca 872. i svibnja 873. godine, odnosno na sam početak pontifikata Ivana VIII., koji je postao papa u drugoj polovici prosinca 872. godine.¹⁷² M. Brković pretpostavlja kako papa šalje ovo pismo knezu Domagoju ne kako bi ga obavijestio o događanjima u Bugarskoj, nego kako bi opomenio Domagoja da se tako nešto ne dogodi i hrvatskoj crkvi.¹⁷³

Od istraženih izvora navedeno pismo donose Ferdo Šišić u *Priručniku izvora hrvatske historije*¹⁷⁴ te *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*.¹⁷⁵ Franjo Rački u

¹⁷⁰ A. Matanić, „Hrvati u Crkvi“, str. 265.

¹⁷¹ N. Ikić, „Primat i filioque u svjetlu sinode u Carigradu 879/880“, str. 423.

¹⁷² M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 8.-9.

¹⁷³ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destiniranim u Hrvatskoj“, str. 38.

¹⁷⁴ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 200.

Documenta historiae chroaticae periodum antiquam ne donosi pismo budući da je pismo postalo dostupno hrvatskoj javnosti 1880. godine, dakle tri godine nakon izdavanja *Documente*. Rukopis pisma nalazi se u kodeksu iz 12. stoljeća koji se čuva u British Museumu u Londonu, a krajem 19. stoljeća engleski je povjesničar Edmund Bishop napravio prijepis kodeksa te ga poslao priređivačima zbirke *Monumenta Germaniae Historica*. Sam kodeks bio je zanimljiv tadašnjoj znanstvenoj zajednici budući da je sadržavao velik broj do tada nepoznatih papinskih pisama. Osim toga, velik broj pisama poslanih različitim vladarima upućivao je na to da je kodeks mogao nastati jedino na temelju izvoda iz papinskih registara u papinskom arhivu u Rimu.¹⁷⁶ Nakon što je napravljen prijepis kodeksa, njemački povjesničar Paul Ewald u članku *Die Papstbriefe der britischen Sammlung (Papinska pisma Britanske zbirke)* donosi pisma iz kodeksa. Nakon tog članka Franjo Rački i Franc Miklošić u *Starinama JAZU-a* izvještavaju hrvatsku kulturnu javnost o postojanju dotad nepoznatih papinskih pisama koji se odnose na slavensku povijest te ih, prema članku Paula Ewalda, i donose.¹⁷⁷

Tekst pisma na latinskom i popis izvora preuzeti su iz *Diplomatičkog zbornika*,¹⁷⁸ a prijevod¹⁷⁹ iz *Državne politike hrvatskih vladara Ive Guberine*:¹⁸⁰

„Prijepis u kodeksu XII. stoljeća.

British Museum u Londonu, nr. 8873 (additional msc).

Miklošić-Rački: Novo nađeni spomenici iz IX i XI vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest, *Starine JAZU XII*, str. 212, br.2 (prema P. Ewald: *Die Papstbriefe der britischen Sammlung*, *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte*, Bd. V). *Mon. Germ. hist. Epp. VII*, 278.¹⁸¹

¹⁷⁵ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 8.-9.

¹⁷⁶ F. Miklošić, F. Rački, „Novo nađeni spomenici iz IX i XI vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest“, str. 206.-207.

¹⁷⁷ Isto, str. 206.

¹⁷⁸ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*

¹⁷⁹ Prijevod je pisan prema pravilima korijenskoga pravopisa, koji je bio službeni pravopis u NDH, kada je knjiga i pisana. Neke su riječi prepravljene kako bi prijevod bio u skladu s današnjim standardnim jezikom i fonološko-morfonoškim pravopisom. Ispravljene riječi: Dozivamo umjesto dozivljemo, grčkom umjesto grčkom, izopćili umjesto izobćili, raskolnika umjesto razkolnika.

¹⁸⁰ Ivo Guberina, *Državna politika hrvatskih vladara. Dio 1: Od Porge do Držislava*, Nakladna knjižara Velebit, Zagreb, 1944.

¹⁸¹ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 8.

„Domagoi.

[A]d mentem reducimus, qualiter Greca falsitas Bulgarorum nobis iure pertinentem patriam per Ignatium, quam nos recuperaveramus, occupare non timuit. Qui frequenter ob hoc excommunicatus non solum non quievit, verum etiam illuc quemdam scismaticum sub nomine archiepiscopi destinavit.¹⁸²

„Domagoju.

Dozivamo ti u pamet, kako se Ignacije grčkom podlošču nije bojao zauzeti bugarsku zemlju, koja pravom pripada Nama, i koju smo Mi opet dobili. I ako smo zbog toga Ignacija izopćili, ipak se nije smirio, nego je naprotiv nekoga raskolnika pod imenom nadbiskupa poslao.¹⁸³

6.2. Fragmenti pisma pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Domagoju

U fragmentima ovoga pisma papa Ivan VIII. daje savjete knezu Domagoju kojima mu preporučuje da se žestice bori protiv gusara te da urotnike ne ubija, nego ih kažnjava progonstvom. Pismo nije sačuvano u cijelosti, a dva fragmenta sačuvana su u dvije različite zbirke. Prvi fragment sačuvan je u *Decretum Gratiani* ili *Gracijanovom dekretu* (službeno *Concordantia discordantium canonum*, tj. *Suglasje neusuglašenih propisa*), zbirci kanonskih zakona koje je oko 1140. godine izradio benediktinac Gracijan. Zbirka sadrži oko 4000 izvoda iz tekstova crkvenoga prava, a mjestimice se poziva na rimsko i germansko pravo te na crkvene oce.¹⁸⁴ U Gracijanovom dekretu sačuvan je fragment o gusarima u kojem papa potiče Domagoja na borbu protiv gusara koji napadaju kršćane. Iako papa navodi kako gusari zasigurno napadaju protiv Domagojeve volje i znanja, još su stariji hrvatski povjesničari prepoznali kako je riječ samo o diplomatskoj pristojnosti. No, kada je potrebno utvrditi tko je točno napadao i koga te na čiji je apel papa uputio pismo Domagoju, hrvatska historiografija nudi različita rješenja. Tako Vjekoslav Klaić u svojoj *Povijesti Hrvata* navodi kako Hrvati napadaju latinsko (romansko)

¹⁸² Isto, str. 8.

¹⁸³ Ivo Guberina, *Državna politika hrvatskih vladara. Dio 1: Od Porge do Držislava*, Nakladna knjižara Velebit, Zagreb, 1944., str. 125.

¹⁸⁴ D. Brozović (ur.), *Hrvatska enciklopedija, Sv. 3 (Da-Fo)*, natuknica: Decretum Gratiani, str. 49.

stanovništvo primorskih gradova na istočnoj jadranskoj obali te je upravo to stanovništvo urgiralo kod pape da pošalje pismo.¹⁸⁵ Također nadodaje kako pismo nije previše pomoglo te su Hrvati i dalje ostali neprijateljski raspoloženi prema susjednim Latinima.¹⁸⁶ Ferdo Šišić u svojoj *Povijesti Hrvata* slaže se kako su Hrvati gusari o kojima papa govori u svojem pismu, međutim, uz Hrvate spominje i Neretljane. Također navodi kako su Hrvati i Neretljani napadali mletačke brodove te su upravo Mlečani, a ne latinsko stanovništvo primorskih gradova na Jadranu, intervenirali kod pape koji je poslao pismo.¹⁸⁷ Trpimir Macan, koji je pripremio za tisak *Povijest Hrvata* V. Klaića, uz njegovo objašnjavanje hrvatskog gusarenja stavlja natuknicu kako je riječ o mletačko-hrvatskim sukobima koji su se, u skladu s ondašnjim ratovanjem na moru, često poklapali s gusarenjem.¹⁸⁸ Ivo Goldstein u knjizi *Hrvatski rani srednji vijek* navodi kako je sasvim moguće da Domagoj ne samo da je znao za gusarenje, nego ga je čak i poticao, budući da je gusarenje, za razliku od poljoprivrede i lova, omogućavalo dobar i lak izvor prihoda.¹⁸⁹

Drugi fragment sačuvan je u istom kodeksu gdje je sačuvano i prvo pismo Ivana VIII. knezu Domagoju, ono o potpadanju bugarske crkve pod carigradski utjecaj. Stoga je ovaj fragment postao poznat hrvatskoj javnosti istodobno s odlomkom pisma o bugarskoj crkvi, 1880. godine, kada su Rački i Miklošić u članku *Novo nadjeni spomenici iz IX i XI vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest* donijeli prijepis pisma prema članku *Papstbriefe der britischen Sammlung* Paula Ewalda.¹⁹⁰ Nada Klaić navodi kako fragment svjedoči o unutrašnjim nemirima u Domagojevoj državi,¹⁹¹ a riječ je o uroti koju su organizirali zagovornici bizantskog cara Bazilija. Nezadovoljni Domagojevim prijanjanjem uz Rim, organizirali su urotu kako bi svrgnuli i ubili Domagoja. Međutim, Domagoj je otkrio urotnike i krenuo ih ubijati, a jedan od njih obratio se svećeniku Ivanu, papinom pouzdaniku u Hrvatskoj, za pomoć. Na svećenikov nagovor Domagoj je poštedito urotnika, no čim je svećenik otputovao zbog nekog kneževog posla, Domagoj je urotnika dao ubiti. Na to je svećenik osobno otišao u Rim te se požalio papi Ivanu VIII. koji se obraća Domagoju pismom i savjetuje ga da one koje mu rade o glavi ne kazni smrću nego progonstvom za neko vrijeme.¹⁹² Šišić navodi kako je urotnik vjerojatno bio

¹⁸⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 79.

¹⁸⁶ Isto, str. 79.

¹⁸⁷ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata: pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Marjan tisak, Split, 2004., str. 115.

¹⁸⁸ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 79.

¹⁸⁹ I. Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, str. 255.

¹⁹⁰ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 11.

¹⁹¹ N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 24.

¹⁹² V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 80.

odličnijeg roda, budući da je svećenik toliko žalio za njim, a i sam je papa odlučio umiješati se unutarnje probleme neke države. Navodi i kako svećenik Ivan više nije htio ostati u Hrvatskoj, ali ga je papa Ivan VIII. uspio nagovoriti te se vratio,¹⁹³ te je stoga moguće kako je papa navedeno pismo preventivno poslao knezu Domagoju kako se tako nešto ne bi ponovilo, ali i kako bi umirio svojeg poslanika te ga ponukao na povratak. S tim pismom najvjerojatnije je poslano i pismo upućeno hrvatskom kleru i vjernicima u kojem papa obavještava Hrvate kako je Domagoj, bez obzira na svoje obećanje, naredio ubojstvo urotnika, te kako svećenik Ivan tomu nije kriv i u skladu s tim može i dalje obavljati svoje svećeničke dužnosti.¹⁹⁴ Taj svećenik Ivan, papin pouzdanik u Hrvatskoj, najvjerojatnije je ista osoba preko koje je knez Branimir poslije komunicirao s papom Ivanom VIII., tražeći potvrdu hrvatske samostalnosti.¹⁹⁵ V. Klaić, govoreći o Branimirovom stupanju na vlast, navodi kako je „papinski poslanik Ivan iz Mletaka, koji snuje i radi u Moravskoj i Bugarskoj, odmah u Hrvatskoj tek što je Branimir sjeo na kneževski stolac.“¹⁹⁶ Ivan iz Mletaka je, osim što je obavljao papinske poslove u Hrvatskoj, obavljao i papinske poslove u Bugarskoj i Moravskoj, te je tako 874. godine kao poslanik moravskoga kneza Svatopluka utvrđivao mir između Svatopluka i kralja Ljudevita. Osim toga, papa Stjepan V. godine 885. šalje nekog Ivana, najvjerojatnije tog istog, iz Mletaka, knezu Svatopluku kako bi se uredila neka crkvena pitanja i provela zabrana staroslavenskog jezika u moravskim crkvama.¹⁹⁷ Iako je boravio u Hrvatskoj i obavljao papinske poslove, Ivan ipak nije bio stalni papinski legat u Hrvatskoj. Njega se, naime, nigdje ne naziva opatom, biskupom ili kardinalom, što je prema onodobnoj praksi rimske kurije bilo potrebno da se nekoga proglasi legatom. Ivan iz Mletaka bio je običan svećenik, monah, što se može zaključiti iz izraza *religiosus presbyter*. Riječ *religiosus* u tom se slučaju prevodi kao redovnički ili kao apozicija redovnik. Budući da je rođen u Mlecima koji su bili u neposrednom susjedstvu Slavena, a i zbog stalnih misija u ostale slavenske zemlje, može se zaključiti kako je Ivan poznavao slavenski jezik te ga je papa smatrao nekom vrstom eksperta za slavenska pitanja. Ivan je vršio dužnost posrednika između slavenskih vladara i pape kao papin pouzdanik (*communis fidelis*) te je prenosio službenu korespondenciju. Stalno je boravio u Hrvatskoj, a po potrebi je išao kamo su ga slali. Iako Ivan nije imao titulu stalnog legata u Hrvatskoj, njegov stalni boravak u Hrvatskoj iz koje je išao na misije u Bugarsku i Moravsku svjedoči o dobrim diplomatskim vezama pape Ivana VIII., ali i o vezama

¹⁹³ F. Šišić, *Povijest Hrvata: pregled povijesti hrvatskoga naroda*, str. 115.

¹⁹⁴ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 10.,11.

¹⁹⁵ Ivan Ostojić, „Papinski poslanici u staroj Hrvatskoj“, *Bogoslovna smotra*, Vol.37 No.3-4, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, travanj 1968., str. 452.

¹⁹⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 87.

¹⁹⁷ I. Ostojić, „Papinski poslanici u staroj Hrvatskoj“, str. 452.

između Hrvatske i Rima budući da je Rim izabrao upravo Hrvatsku za smještanje svojeg pouzdanika.¹⁹⁸

Budući da je do izdavanja *Documenta historiae* drugi fragment (papin savjet kako urotnike ne treba ubijati nego kazniti progonstvom) bio nepoznat, Franjo Rački donosi samo fragment o gusarima.¹⁹⁹ Već sljedeći istraživani izvor, *Priručnik* Ferde Šišića donosi oba fragmenta. Šišić je zaključio kako ta dva fragmenta pripadaju istom pismu te ih je i stavio zajedno, ali ih je odijelio oznakama (1) i (2). Pretpostavio je kako papin savjet o kažnjavanju urotnika ide prije preporuke kako se odnositi prema gusarima, te je tako i posložio fragmente.²⁰⁰ U *Diplomatičkom zborniku* taj se redoslijed mijenja te na prvo mjesto dolazi fragment o gusarima, a nakon njega fragment o urotnicima. Zamjena se objašnjava oblikom i stilom fragmenta o urotnicima. Naime, konstrukcija si uero, kojom započinje drugi fragment, karakteristična je za završni dio pisma ili isprave.²⁰¹ Rački fragment o gusarima smješta u razdoblje između 873. i 876. godine,²⁰² dok Šišić i *Diplomatički zbornik* sužavaju datiranje na razdoblje 874. i 875. godine.²⁰³

Tekst pisma na latinskom i popis izvora preuzeti su iz *Diplomatičkog zbornika*,²⁰⁴ a prijevod iz *Izvora za hrvatsku povijest* Nade Klaić:²⁰⁵

„I fragment sačuvan je u *Decretum Gratiani*, P. II, C. XXIII, qu. VIII, c. 12 (Friedberg: *Corpus iuris canonici* I, Lipsiae MDCCCLXXIX, 955). Cod. dipl. CSD I, 56, Rački: Doc. br. 3.

II fragment je sačuvan u kodeksu XII stoljeća, nr. 8873 (additional msc.) u British Museum-u u Londonu (Miklošić-Rački: *Novonađeni spomenici iz IX i XI vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku povijest*, *Starine JAZU XII*, str. 218, br.10 prema P. Ewald: *Die Papstbriefe der britischen Sammlung, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. V). *Mon. Germ. hist. Epp. VII*, 396).“²⁰⁶

¹⁹⁸ Isto, str. 453.

¹⁹⁹ Franjo Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*, Suptibus Academia scientarium et artium, Zagreb, 1877., str. 6.

²⁰⁰ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 201.-202.

²⁰¹ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 11.

²⁰² F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*, str. 6

²⁰³ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 201-202; M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 11.

²⁰⁴ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*

²⁰⁵ N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*

²⁰⁶ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 11.

„I

Demago duci glorioso.

Praeterea devotionistuae studium exhortamur, ut contra marinos latrunculos, qui sub pretextu tui nominis in christicolos debachantur, tanto uehementius accendaris, quanto illorum prauitate famam tui nominis obfuscatam fuisse cognoscis; quoniam, licet credi possit, quod te nolente illi nauigantibus insidientur, tamen, quia a te comprimi posse dicuntur, nisi eos compescueris, innoxius non habebis. Scriptum quippe est: Qui crimina, que potest emendare, non corrigit, ipse committit.

II

[S]i vero, quod absit, contra vitam tuam insidiantes reppereris, non mortis, sed temporalis exilii eos religacione castiga, quatinus, dum eis propter deum peperceris, quos ipse tibi tradiderit, ille te ab eis illesum custodiat, qui pro salute omnium crucis supplicium minime refutavit.²⁰⁷

„Slavnom knezu Domagoju,²⁰⁸

Opominjemo revnost tvoje odanosti, da se protiv gusara, koji pod okriljem tvoga imena bijesno napadaju na kršćane, toliko žešće (bijesom) raspališ, koliko spoznaješ, da je njihova opaćina potamnila tvoj dobar glas. Premda se, naime, može vjerovati, da oni napadaju na putnike po moru protiv tvoje volje, ipak, jer se kaže, da ih možeš ukrotiti, nećemo te smatrati nedužnim, ako ih ne zatreš. Napisano je naime: tko ne ispravlja zločine, kad ih može popraviti, sâm ih vrši.

Ako uistinu saznaš – ne dao Bog – da ti neki rade o glavi, nemoj ih kazniti smrtnom kaznom, nego kaznom progonstva, da bi te od njih, jer si se zbog Boga smilovao na one, koje ti je sâm predao, nepovrijeđena očuvao on, koji nije odbio kaznu smrti na križu radi spasa svih.²⁰⁹

²⁰⁷ Isto, str. 11.

²⁰⁸ Prema objašnjenju iz *Diplomatičkoga zbornika*, prvo bi trebao stajati odlomak o gusarima, a zatim o uroti. Međutim, Nada Klaić u *Izvorima za hrvatsku povijest*, odakle je preuzet prijevod, ne mijenja redosljed ulomaka. Kako bi se prijevod poklapao s latinskim originalom, ulomci preuzeti od N. Klaić su zamijenjeni te je iz fragmenta o gusarima izbačen početak rečenice koji glasi „Osim toga“, a koji bi se uklapao u tekst kada bi fragment o gusarima došao nakon fragmetna o urotnicima.

²⁰⁹ N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 24.

6.3. Pismo pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Zdeslavu

Papa Ivan VIII. u pismu moli kneza Zdeslava da njegovom poslaniku, koji putuje u Bugarsku, olakša put kroz svoje zemlje.²¹⁰ Već je objašnjeno kako je pokrštaivanjem bugarskog cara Mihajla Borisa otvoreno pitanje jurisdikcije nad Bugarskom te kako se sam Boris, ovisno o ponuđenim častima i stupnju autonomije za bugarsku crkvu, stavljao čas pod zaštitu Rima, čas Carigrada. Međutim, 870. godine Bugarska je konačno pod carigradskom jurisdikcijom, a papa Ivan VIII., čiji pontifikat počinje 872., svim silama nastoji vratiti Bugarsku pod Rim. U tu je svrhu već poslao jedno pismo hrvatskom knezu Domagoju, u kojem tvrdi da ima pravo na Bugarsku.²¹¹ V. Klaić smatra kako postoje dva razloga zašto je Ivan VIII. poslao pismo. Prvi razlog vidljiv je iz samog sadržaja pisma: papa moli Zdeslava da pazi na njegovog poslanika, nahrani ga i omogući mu odjeću i siguran prolaz ako to bude potrebno. Sam sadržaj pisma ne bi imao neko dublje značenje kada se ne bi znalo kako je Zdeslav na vlast u Hrvatskoj došao pomoću Bizanta te je za vrijeme njegove vladavine Hrvatska, u vjerskom i političkom smislu, bila pod jurisdikcijom Carigrada.²¹² Moguće je kako se Ivan VIII. bojao za svojeg poslanika budući da Hrvatska kao bizantski teritorij tada nije bila najsigurnija zemlja za papine pristalice, a slanjem pisma Ivan VIII. osigurao je svojem poslaniku barem minimalnu zaštitu.²¹³ Osim očiglednog razloga slanja, V. Klaić navodi kako je moguće da je Ivan VIII. pismo iskoristio za pokušaj da „blagim načinom odvraći Zdeslava od Carigrada“.²¹⁴ Budući da poslanik koji je nosio pismo putovao u Bugarsku, koja je u to vrijeme također bila pod vjerskom i političkom jurisdikcijom Carigrada, sasvim je vjerojatno kako je poslanik putovao kroz/u Hrvatsku i u Bugarsku s istom namjerom. Poslanik je trebao aktivno zastupati papine interese te samim prisustvom pokazati kako je Ivan VIII. i dalje zainteresiran za politiku i jurisdikciju tih prostora, a možda i vratiti te dvije zemlje pod okrilje Rima. V. Klaić navodi i kako je moguće da je papinski poslanik potajno agitirao protiv Zdeslava budući da je u proljeće te godine (879.) izbila buna u Hrvatskoj koja je završila svrgavanjem Zdeslava te postavljanjem Branimira za novoga kneza.²¹⁵ Samo ime papinskog poslanika nije nigdje navedeno, ali je moguće kako se radilo o Ivanu iz Mletaka, koji je već prije bio zadužen za slavenska pitanja te je tako nosio pismo knezu

²¹⁰ Isto, str. 24.

²¹¹ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 8.

²¹² N. Budak, T. Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, str. 115.-116.

²¹³ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 86.

²¹⁴ Isto, str. str. 86.

²¹⁵ Isto, str. 87.

Domagoju, a Zdeslavovim svrgavanjem s vlasti ponovno se vratio u Hrvatsku te je kod Branimira agitirao za prelazak Hrvata pod rimsku jurisdikciju. Ako se radi o istoj osobi, i teza V. Klaića o agitiranju protiv Zdeslava nije nemoguća, budući da je Ivan imao za vrijeme Domagojeve vlasti imao velik utjecaj na dvoru, što se može zaključiti na temelju činjenice kako je uspio nagovoriti Domagoja da ne pogubi jednog od urotnika, a s utjecajem na nekadašnjem dvoru zacijelo je išao i utjecaj među narodom.

Također je važno spomenuti kako je papinski poslanik išao preko hrvatskog teritorija jer su Zdeslavova Hrvatska i Bugarska tada bile susjedne zemlje.²¹⁶ Naime, papa je svoje poslanike slao preko Dalmatinske Hrvatske, a Domagoja i Zdeslava u pismima je molio da ih se otprati do bugarske granice. Iako se u pismima izrijeком ne spominju pratitelji koji će papinskog poslanika otpratiti do bugarske granice, kontekst pisma i ostale zamolbe koje je papa uputio Zdeslavu ne moraju isključiti i tu mogućnost, a navodi se kako su Hrvatska i Bugarska neposredno graničile na području sjeveroistočne Bosne uz bugarsku ravnu Slavoniju i Srijem.²¹⁷

U hrvatskim prijevodima pisma latinski termin *comiti* iz inskripcije prevodi se kao knez,²¹⁸ no neki englesko-latinski rječnici navode kako je riječ o tituli kojom su se oslovljavali visoki dužnosnici u provincijama. Nominativ imenice glasi *comes*, a kao prvobitno značenje navodi se suputnik. U vrijeme Rimskoga Carstva izraz se koristio za imenovanje osoba koje su pratile cara ili njegovu obitelj, a s vremenom se izraz počeo koristiti za sve dvorjane, bez obzira jesu li suputnici/pratitelji caru i članovima njegove obitelji ili ne. U kasnom latinskom izraz se počeo koristiti za nositelje različitih državnih ureda, a u Konstantinovo vrijeme izraz *comes* postao je počasni naslov te je uvedena i gradacija ovisno o hijerarhiji. Tako da se jedna titula razdvojila na više njih, *comites ordinis primi, secundi, tertii*. Sama jačina titule ovisila je o vremenskoj i prostornoj odrednici, neki nositelji titule bili su smatrani za obične povjerenike, dok su neki imali široko područje ovlasti. Najpoznatije titule s ovim izrazom su *comes Orientis, comes Aegypti, comes Britanniae, comes Africae* i sl.,²¹⁹ a engleska i francuska titula grofa (eng. *count*, fr. *comte*) potječe od izraza *comes*.²²⁰ Poznavajući etimologiju izraza *comes*, neprikladno

²¹⁶ Ivan Mužić, *Hrvatski vladari od sredine VI. do kraja X. stoljeća*, Naklada Bošković, Split, 2013., str. 63.-64.

²¹⁷ Isto, str. 64.

²¹⁸ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 86; N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 25; N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, str. 250.

²¹⁹ Smith, William; Wayte, William; Marindin, G. E., *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, 1890., Natuknica: Comes, dostupno na:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0063:entry=comes-cn>. Zadnji pregled: 19. lipnja 2017.

²²⁰ Peck, Harry Thurston, *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*, 1898., Natuknica: Comes, dostupno na: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0062:entry=comes-harpers>. Zadnji pregled: 19. lipnja 2017

je dio inskripcije „glorioso comiti Sclavorum“²²¹ prevoditi kao „slavnom knezu Slavena“²²² budući da se izraz *comes Sclavorum* u potpunosti poklapa s već poznatim titulama kao što su *comes Britanniae*, *comes Africae* i sl. Papinska kancelarija strogo je pazila na oslovljavanje destinara, a izraz *comes Sclavorum* ne može se prevoditi kao i sintagma *dux gloriosus* kojom je papa oslovio Domagoja (svi prijevodi oba izraza prevode kao *knez: knez Slavena/slavni knez*). Papino oslovljavanje *comes Sclavorum* uklapa se u današnja saznanja o Zdeslavu koji na vlast ne bi uspio doći bez pomoći bizantskog cara Bazilija, a u zamjenu za pomoć pri osvajanju prijestolja, Zdeslav je Hrvatsku stavio pod političku i vjersku jurisdikciju Carigrada.²²³ Stoga je iz izraza *comes Sclavorum* vidljivo kako papa Ivan VIII. Zdeslava ne smatra samostalnim vladarom, nego bizantskim namjesnikom.

Svi istraženi izvori donose pismo knezu Zdeslavu.²²⁴ Također, za razliku od prethodnih pisama, prijevod se može naći na više mjesta,²²⁵ s tim da Nada Klaić u svojim *Izvorima za hrvatsku povijest* ne donosi prijevod zadnje rečenice pisma, iako ju Rački kojega navodi kao izvor donosi. Zbog toga je prijevod za potrebe ovoga rada preuzet od Vjekoslava Klaića. Prijepis pisma nalazi se u kodeksu pisama Ivana VIII, odnosno *Epistolae Ionnis VIII* koji se čuva u Vatikanskoj knjižnici, a koji je Rački istraživao 1856. godine.²²⁶ No pismo je povjesničarima moralo biti poznato i ranije, budući da Ivan Lučić u svojem djelu iz 1666. *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* spominje pismo Ivana VIII. Zdeslavu koje šalje usmjeravajući svojega legata kralju Bugara, što potvrđuje da se nedvojbeno radi o istom pismu.²²⁷ Lučić datira pismo u 879. godinu,²²⁸ kao i Rački,²²⁹ Nada Klaić²³⁰ i *Diplomatički zbornik*.²³¹ U *Diplomatičkom zborniku* navodi se kako datiranje pisma nije sasvim jasno. Naime, na kraju pisma na mjestu datacije nalazi se konstrukcija „Data ut supra“,²³² odnosno „Kako je dano gore“,²³³ što se odnosi na

²²¹ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 202.

²²² V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 86

²²³ Isto, str. 85.

²²⁴ F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*, str. 7.; F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 202., M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 12.

²²⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 86.; N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 25

²²⁶ F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*, str. 7.

²²⁷ Ivan Lučić, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amsterdam, 1666., str. 63.

²²⁸ Isto, str. 63.

²²⁹ F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*, str. 7.

²³⁰ N. Klaić, *Pregled izvora i historiografije za hrvatsku povijest do XII. stoljeća*, str. 50.

²³¹ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 12.

²³² F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 202.

²³³ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 86.

kodeks pisama pape Ivana VIII. Prema tekstu *ut supra* datum pisma trebao bi biti 6. svibnja 879. godine,²³⁴ jer je tako datirano pismo upućeno jeruzalemskom patrijarhu Teodoziju na koje se konstrukcija *ut supra* i odnosi. Međutim, u pismu knezu Branimiru od 7. lipnja 879. godine (isti) papa govori kako je na dan uzašašća Gospodina („in die ascensionis domini“)²³⁵ blagoslovio Branimira i njegov narod.²³⁶ Budući da se Uzašašće te godine datira na 21. svibnja, datacija u Zdeslavovom pismu nije ispravna. U *Diplomatičkom zborniku* nude se dva moguća razloga pogrešne datacije, ili papa 6. svibnja još uvijek nije znao za promjenu na hrvatskom prijestolju ili je pismo netočno umetnuto u registar papinskih pisama, što je vjerojatnije.²³⁷ Samo Rački na kraju pisma stavlja dataciju „Data VI nonas Maii, indictione XII“²³⁸ (Dana 6. mjeseca svibnja, indikcije 12.), koja je preuzeta iz pisma patrijarhu Teodoziju, a indikciju (koja se ne spominje u tom pismu) sam nadodaje.²³⁹ Šišić i *Diplomatički zbornik*, vjerojatno zbog navedenih problema s datiranjem, na kraj stavljaju konstrukciju „Data ut supra“.²⁴⁰ F. Šišić također pismo datira u 879. godinu, a uz 879. godinu stavlja i U maju (prije 21.),²⁴¹ vodeći računa o datumu Uzašašća te godine kada je papa blagoslovio Branimira.²⁴²

Tekst pisma na latinskom preuzet je *Priručnika izvora hrvatske historije* Ferde Šišića,²⁴³ popis izvora preuzet je iz *Diplomatičkog zbornika*,²⁴⁴ dok je prijevod preuzet od Vjekoslava Klaića.²⁴⁵

„Prijepis u kodeksu »Epistolae Ionnis VIII«, ep. 185, fol. 71v. Pismo: beneventana.

Bibliotheca Apostolica Vaticana. Reg. Vat. 1.

Mansi: Conc. collectio XVII, 119. Jaffè: Regesta Rom. pont. nr. 2468. Farlati: illyr. sacr. III, 75.

Mon. Ger. Epp. VII, 147. (Berolini MCMXII). Cod. dipl. CSD I, 59. Rački: Doc. br. 4. Lucius:

De regno Dalm. et Croat., lib. II, c. 2, p. 63 samo spominje ovo pismo.²⁴⁶

²³⁴ *Diplomatički zbornik* (vjerojatno zabunom) navodi 2. svibnja 879., iako za pismo patrijarhu Teodoziju navode kako je od 6. svibnja 879.

²³⁵ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 50.

²³⁶ Isto, str. 50., 51.

²³⁷ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 12.

²³⁸ F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*, str. 7.

²³⁹ Isto, str. 7.

²⁴⁰ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 202.; M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 12.

²⁴¹ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 202.

²⁴² Isto, str. 202.

²⁴³ Isto

²⁴⁴ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*

²⁴⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*

„Dilecto filio Sedesclavo glorioso comiti Sclavorum.

Quia fama tue dilectionis atque bonitatis et religionis in Deum ad nos usque pervenit, confidenter glorie tue precipimus atque mandamus, ut pro amore sanctorum apostolorum Petri ac Pauli protectorum vestrorum presentem legatum, quem ad gentem Uulgarorum dirigimus, salvum atque incolumem venire faciatis usque ad dilectum filium nostrum Michaellem gloriosum regem eorum, et quecumque ei sunt necessaria ad victum et vestimentum, illi pro Dei amore administrate, quia Dominus dicit in evangelio: »Quamdiu fecistis uni de minoribus istis, michi fecistis«, et apostolus: »Hospitalis in invicem sine murmuratione«, quia »per hanc latuerunt quidam angelis hospitio susceptis«. Agat, fili karissime, de hoc tua dilectio, ut eterne vite premia percipere valeat.

Data ut supra.²⁴⁷

„Dragomu sinu Zdeslavu, slavnom knezu Slavena!²⁴⁸

Dopro je i sve do nas glas kako si blag i dobar i kako štuješ Boga, pa zato s pouzdanjem nalažemo tvojoj slavi da iz ljubavi prema svetim apostolima Petru i Pavlu, vašim zaštitnicima ovoga poslanika, što ga šaljem bugarskomu narodu, pustiš zdrava i čitava proći k ljubeznomu sinu našem Mihajlu, kralju bugarskomu. Molim te da za ljubav božju dadeš njemu sve, što mu je potrebno da se prehrani i obuče. Čini to, premili sinko, pa ćeš steći nagradu vječnoga života.²⁴⁹

6.4. Pismo pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Branimiru

Najpoznatije papinsko pismo upućeno nekom hrvatskom vladaru, pismo se smatra dokazom hrvatske nezavisnosti za vrijeme Branimirove vladavine u 9. stoljeću.²⁵⁰ Papinsko pismo odgovor je na pismo koje je Branimir poslao Ivanu VIII. nakon stupanja na vlast, ali koje

²⁴⁶ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 12.

²⁴⁷ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 202.

²⁴⁸ Iz prijevoda su izostavljene zgrade u kojima Klaić dodatno objašnjava tekst pisma: u naslovu nakon *slavnom knezu Slavenu* navodi i (*Hrvata*), a nakon imena bugarskog kralja Mihajla Klaić u zagradi dodaje (*Borisa*).

²⁴⁹ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 86.

²⁵⁰ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 12.

nije sačuvano. Naime, nakon svrgavanja Zdeslava koji je bio probizantski orijentiran, Branimir je nakon zauzimanja prijestolja trebao potvrdu vladavine. Kako u to vrijeme (879.) Italija nije imala kralja, to je de facto značilo kako Hrvatska nema državno-pravnog suverena. U tim je okolnostima Branimir mogao ili priznati nominalni suverenitet italskih Karolinga ili, koristeći povoljnu vanjskopolitičku situaciju i ponovnu uspostavu crkvenoga jedinstva, pokušati ostvariti punu hrvatsku samostalnost. Kako bi Hrvatsku politički osamostalio, Branimir je trebao barem jednog saveznika koji je bio općepriznat kao autoritet i arbitar, a takvi su autoriteti bili rimski papa na Zapadu te bizantski car na Istoku.²⁵¹ V. Klaić navodi kako je papinski poslanik Ivan iz Mletaka odmah nakon Branimirovog stupanja na vlast došao u Hrvatsku,²⁵² vjerojatno kako bi agitirao za Rimsku Crkvu. Ivan iz Mletaka najvjerojatnije je ista osoba koja je nosila pismo i knezu Domagoju, a moguće je kako je nosio pismo i knezu Zdeslavu pri prelasku hrvatskog teritorija na misiju u Bugarsku. No ime poslanika koji je putovao u Bugarsku preko Zdeslavovog teritorija nije sačuvano, tako da se ta teza ne može potvrditi. S druge strane, zna se kako se poslanik koji je nosio pisma Domagoju i Branimiru zvao Ivan, te stoga I. Ostojić pretpostavlja kako se radi o istoj osobi.²⁵³ Ivan iz Mletaka je kao papin pouzdanik bio zadužen za službenu korespondenciju među papom Ivanom VIII. i drugim, najvjerojatnije slavenskim ili samo hrvatskim, vladarima. Sva korespondencija koja je isporučena među papom Ivanom VIII. i hrvatskim destinatarima za vrijeme Branimirove vladavine, odvijala se preko poslanika Ivana iz Mletaka. On je nosio Branimirova pisma papi te papinska pisma Branimiru, Teodoziju, hrvatskim biskupima i narodu te pismo dalmatinskim biskupima.²⁵⁴

Osim papinskog poslanika Ivana, i novoizabrani ninski biskup Teodozije agitirao je za prelazak Hrvata pod rimsku jurisdikciju. Naime, prethodni je biskup kao privrženik Bizanta tijekom bune protiv Zdeslava nastradao, a njegovo mjesto zauzeo je Teodozije koji je bio pristaša rimskoga pape.²⁵⁵ Teodozije je, zajedno s Branimirom, vodeći dostojanstvenik kneževine, a utjecao je i na Branimirovu politiku kao savjetnik pri planiranju i provođenju političkih akcija, kako prema dalmatinskim gradovima, tako i u odnosu prema nadležnim crkvenim institucijama.²⁵⁶ No suvremena hrvatska historiografija smatra kako su se Branimir i Teodozije koristili papinim utjecajem onako kako je njima to odgovaralo, bez obzira na vazalske dužnosti. Naime, hrvatska ranosrednjovjekovna kršćanska zajednica tradicionalno je od širenja

²⁵¹ Benedikta Zelić-Bučan, *Članci i rasprave iz starije hrvatske povijesti*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1994., str. 34.

²⁵² V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 87.

²⁵³ I. Ostojić, „Papinski poslanici u staroj Hrvatskoj“, str. 452.

²⁵⁴ Isto, str. 452.

²⁵⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 87.

²⁵⁶ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 12.

franačke vlasti u 9. stoljeću povezana s crkvenim vlastima u Akvileji, no izražavanje vjernosti papi i povezivanje s crkvenom zajednicom u Rimu trebalo je značiti kako će od tada biskupe u Hrvatskoj birati i posvećivati papa.²⁵⁷ Papina želja da posveti novoizabranog biskupa Teodozija vidljiva je iz pisma koje Ivan VIII. šalje zajedno s pismom Branimiru (Ivan VIII. zajedno je poslao tri pisma: Branimiru, Teodoziju te hrvatskim svećenicima i narodu, a sva tri pisma datirana su na isti datum, 7. lipnja 879. godine²⁵⁸). U pismu Ivan VIII. piše Teodoziju kako „svim srcem i svojom željom želimo da se vratiš u krilo Apostolske Stolice, (...) da i sam od Apostolske Stolice, koja je glava i učiteljica svih Božjih crkava primiš biskupsko posvećenje polaganjem naše ruke uz Kristovo dopuštenje (...)“.²⁵⁹ No hrvatska historiografija nema jednak stav kada je riječ o Teodozijevoj posvećenju. V. Klaić ni u jednom kontekstu ne spominje Akvileju, nego navodi kako je Teodozije nakon nekog vremena oputovao u Rim, gdje je bio posvećen za biskupa, a u tom kontekstu govori i o drugom papinskom pismu knezu Branimiru.²⁶⁰ Ferdo Šišić u *Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara* navodi kako je Teodozije posvećen u Akvileji od svog metropolite Walberta te objašnjava zašto je Teodozije išao u Akvileju, a ne u Rim.²⁶¹ Naime, koncil u Raveni odredio da se posvećenje biskupa izvrši u roku tri mjeseca od smrti prethodnika, a poslije pet mjeseci biskup uopće više nije mogao biti posvećen. Takva je praksa osiguravala crkvu da ne ostane predugo bez glavarstva te je stoga Teodozije, u skladu s tom praksom, išao na posvećenje u Ravenu koja mu je bila bliža, čak i prije nego što je primio papino pismo. Šišić putovanje datira u najkasnije drugu polovinu 881. godine te navodi kako je Teodozije pošao u Rim kao posvećeni biskup.²⁶² No u drugoj knjizi, *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Ferdo Šišić navodi kako je Teodozije pošao u Rim u drugoj polovici 881. godine gdje ga je papa svečano posvetio za ninskoga biskupa.²⁶³ N. Klaić smatra kako je Teodozije otišao na posvećenje u Akvileju budući da je akvilejski patrijarh bio njegov metropolit,²⁶⁴ dok Mate Zekan navodi kako je i Branimiru i Teodoziju, u skladu s političkom akcijom osamostaljivanja Hrvatske, odgovaralo da se Teodozije posveti u Akvileji.²⁶⁵ Naime, franački su vladari, suprotno rimskom crkvenom kanonu, sami imenovali biskupe, izabirući ih (*electio*), te ih potvrđujući diplomom (*concessio regalis*). Teodozijevim posvećivanjem u

²⁵⁷ Isto, str. 12.

²⁵⁸ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destiniranih u Hrvatskoj“, str. 42.

²⁵⁹ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 56.-57.

²⁶⁰ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 89.-90.

²⁶¹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 385.-386.

²⁶² Isto, str. 385.-386.

²⁶³ F. Šišić, *Povijest Hrvata: pregled povijesti hrvatskoga naroda*, str. 125.

²⁶⁴ N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, str. 252.

²⁶⁵ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 12.

Akvileji hrvatski vladar mogao bi i dalje samostalno birati biskupe, bez obzira na želje rimskoga pape, a pozivajući se na franačku tradiciju. Osim toga, papinim blagoslovom Hrvatska se oslobodila tutorstva franačkoga cara, a posvećivanjem biskupa u Akvileji, a ne u Rimu, oslobodila bi se i neposredne podložnosti papinskoj disciplini.²⁶⁶

No prije svih peripetija s Teodozijevim posvećenjem, dakle nakon Branimirovog stupanja na vlast i Teodozijevo stupanje na biskupsku stolicu, bilo je potrebno stupiti u kontakt s papom od kojega je Branimir želio dobiti blagoslov. Kao što je već spomenuto, nakon Branimirovog stupanja na vlast u Hrvatsku je došao papin poslanik Ivan iz Mletaka, te je upravo po njemu Branimir poslao pismo papi Ivanu VIII. Prema papinom odgovoru, pretpostavlja se kako je Branimir od pape tražio tri stvari:

- 1) „blagoslov i priznanje njegove vladavine,
- 2) primanje njegova naroda (tj. Hrvata) natrag u krilo Rimske Crkve,
- 3) priznavanje suvereniteta Branimirove države.²⁶⁷

U pismu je najvjerojatnije izvijestio papu i o novonastalim promjenama na prijestolju te o svojoj odluci kako će Hrvate vratiti pod jurisdikciju Rima te je trebao papin blagoslov kao potvrdu prihvaćanja svojih planova.²⁶⁸ Ivan VIII. prihvatio je Branimirovu inicijativu te u odgovoru navodi kako je „na dan Uzašašća Gospodinova s uzdignutim rukama blagoslovio tebe (Branimira, op.a.) i sav tvoj narod kao i cijelu tvoju zemlju“,²⁶⁹ što je, prema onovremenom shvaćanju, značilo papinu potvrdu da iznad Branimira nema vrhovnog gospodara osim sv. Petra, u čije se ruke predao.²⁷⁰ Misa je održana na Uzašašće 21. svibnja 879. godine, a održala se u crkvi sv. Petra u Rimu.²⁷¹ Iz pisma se također može iščitati kako Branimir, iako je buna protiv Zdeslava završila, i dalje ima „vidljive i nevidljive neprijatelje koji ne prestaju vrebati“. ²⁷² Papa je tim izrazom vjerojatno mislio na bizantskog cara, čiji je štićenik Zdeslav ubijen u buni.²⁷³

Papin čin blagoslova Branimira, njegove vladavine, njegovog naroda i države, prema tadašnjem međunarodnom pravu, a u skladu s ideologijom papinskog univerzalizma i njegovim pravom priznavanja zakonitosti vlasti i vladara, značio je priznanje Branimira zakonitim vladarom te priznanje Hrvatske nezavisnom državom.²⁷⁴ Ipak, potrebno je naglasiti kako termine

²⁶⁶ Isto, str. 12.

²⁶⁷ B. Zelić-Bučan, *Članci i rasprave iz starije hrvatske povijesti*, str. 39.

²⁶⁸ Isto, str. 34.-35.

²⁶⁹ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 50.,51.

²⁷⁰ N. Budak, T. Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, str. 117.

²⁷¹ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 11.-12.

²⁷² Isto, str. 50.-51.

²⁷³ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 88.

²⁷⁴ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 12.

nezavisnosti i samostalnosti ne treba apsolutizirati te ih treba promatrati u kontekstu vremena i prostora. Današnji pojam neovisnosti nastavlja se na pojam suvereniteta koji se počeo definirati u 16. stoljeću. Neovisnost i suverenitet su kategorije koje su, ovisno o vremenskoj i prostornoj odrednici (dakle ovisno o povijesnom razdoblju), imale različito značenje, a nezavisnost je u kontekstu 9. stoljeća imala potpuno drugačije značenje nego danas. Ivo Goldstein u *Hrvatskom ranom srednjem vijeku* čak navodi kako u ranom srednjem vijeku termin samostalnosti i međunarodno priznate države ni ne postoji.²⁷⁵ Čak su i vrhovni autoriteti tadašnjega svijeta, bizantski car i rimski papa, sebe definirali kao sluge ili su napominjali kako djeluju u suradnji s Bogom. Također, zbog nedovoljno razvijene državne organizacije vladar nije mogao kontrolirati i utjecati na sva zbivanja u osvojenim krajevima i krajevima koji su mu pripadali. Stoga se može zaključiti kako u ranom srednjem vijeku nema u potpunosti pokorenih teritorija. Budući da Hrvatska u Branimirovo vrijeme nije potpadala pod teritorij stranih vladara, može se zaključiti, a u skladu sa srednjovjekovnim kategorijama, kako se u okolnom i europskom prostoru afirmirala kao samosvojna politička jedinica. Tijekom cijelog 9. stoljeća postupno je nestajalo franačkog i bizantskog utjecaja na prostoru hrvatske srednjovjekovne države, a istovremeno s tim procesom trajao je proces afirmacije Hrvatske tijekom kojeg se potvrđivalo kako Hrvatska postoji kao čimbenik na Jadranu i na panonskom prostoru. Tijekom procesa afirmacije hrvatski su vladari putem pisama održavali kontakt s papom, međutim, javno spominjanje vladara te čin blagoslova promijenio je prirodu odnosa. Papa kao kršćanski poglavar i vladar može održavati korespondenciju s bilo kojom osobom (pa i vladarima), no javno spominjanje i blagoslov nadrastaju privatni odnos stvoren putem pisama te se tim činom Hrvatska priznaje kao relevantan faktor ranosrednjovjekovne politike.²⁷⁶

Pismo knezu Branimiru sadrži prvu konkretniju dataciju. Datirano je 7. lipnja XII. indikcije, a budući da je Ivan VIII. postao papa 14. prosinca 872. godine, XII. indikcija dolazi od 1. rujna 878. godine do 31. kolovoza 879. godine, što bi navedeno pismo datiralo 7. lipnja 879. godine. Zajedno s tim pismom papa Ivan VIII. poslao je još dva pisma s istom datacijom, hrvatskom svećenstvu i narodu u kojemu ih poziva da ustraju u vjernosti Rimskoj Crkvi te novoizabranom ninskom biskupu Teodoziju.²⁷⁷ Tri dana poslije papa šalje novo pismo dalmatinskim biskupima, svećenicima i romanskom stanovništvu u dalmatinskim gradovima kako bi ih opomenuo da se vrate pod jurisdikciju Rima, a datacija toga pisma je 10. lipnja XII.

²⁷⁵ I. Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, str. 267.-268.

²⁷⁶ Isto, 267.-268.

²⁷⁷ M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destiniranih u Hrvatskoj“, str. 42.

indikcije.²⁷⁸ Pismo knezu Branimiru pojavljuje se u gotovo svim zbirkama izvora koje su izdavane od 20. stoljeća, a prijevod pisma može se naći i u stručnoj literaturi i u srednjoškolskim udžbenicima. Početak pisma navodi i Ivan Lučić u *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*,²⁷⁹ donosi ga i Franjo Rački u *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*,²⁸⁰ Ferdo Šišić u *Priručniku izvora hrvatske historije*,²⁸¹ Stjepan Srkulj u *Izvorima za hrvatsku povijest*,²⁸² Ivo Guberina u *Državnoj politici hrvatskih vladara*,²⁸³ Nada Klaić u *Izvorima za hrvatsku povijest*²⁸⁴ te Hrvoje Matković u *Na vrelima hrvatske povijesti*,²⁸⁵ a u knjizi *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.* donose se sva pisma Ivana VIII. knezu Branimiru na latinskom i hrvatskom. Pismo se čuva u Vatikanskoj knjižnici, u kodeksu *Epistolae Ioannis VIII*, a pisano je beneventanom.²⁸⁶

Dodatna objašnjenja i popis izvora preuzeti su iz *Diplomatičkog zbornika*,²⁸⁷ dok je tekst pisma na latinskom i prijevod na hrvatskom preuzet iz djela *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*²⁸⁸

„Prijepis u kodeksu »Epistolae Ioannis VIII«, ep. 191, gol. 73. v. Pismo: beneventana.

Bibliotheca Apostolica Vaticana. Reg. Vat. 1.

Mansi: Conc. collectio XVII, 125. Jaffe: Regesta Rom. pont. rar. 2478. Farlati: Illyr. sacr. IV, 207. Mera. Germ. Epp. VII, 151 (Berolini MCMXII). Cod. dipt. CSD I, 59. Rački: Doc. br. 5. Lucius: De regno Daltn. et Croat., lib. II, c. 2, p. 63 donosi samo početak pisma.²⁸⁹

„Dilecto filio Branimir.

Relegentes nobilitatis tue litteras, quas per Iohannem uenerabilem presbiterum communem fidelem nobis mandasti, quantam fidem et sinceram deuotionem circa ecclesiam

²⁷⁸ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 88.; M. Brković, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destiniranim u Hrvatskoj“, str. 42.

²⁷⁹ I. Lučić, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, str. 63.

²⁸⁰ F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*, str. 8.

²⁸¹ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 202.-203.

²⁸² Stjepan Srkulj (priredio), *Izvori za hrvatsku povijest*, Naklada piščeva; Zagreb, 1910., str. 12.

²⁸³ I. Guberina, *Državna politika hrvatskih vladara. Dio 1: Od Porge do Držislava*, str. 103.-104.

²⁸⁴ N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 26.-27.

²⁸⁵ Hrvoje Matković, *Na vrelima hrvatske povijesti*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 44.-45.

²⁸⁶ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 14.

²⁸⁷ Isto

²⁸⁸ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*

²⁸⁹ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 14.

sanctorum apostolorum Petri et Pauli et circa nos habeas, luce clarius nouimus. Et quia deo fauente quasi dilectus filius sancto Petro et nobis, qui per diuinam gratiam uicem eius tenemus, fidelis in omnibus et obediens esse cupias, humiliter profiteris, tue nobilitati dignas ualde gratias his nostri apostolatus litteris agimus paternoque amore, utpote karissimum filium, ad gremium sancte sedis apostolice, matris tue, de cuius, uidelicet purissimo fonte patres tui melliflua sancte predicationis potauere fluentia redeuntem suscipimus et spiritalibus amplectimur ulnis (!) atque apostolica uolumus benignitate fouere, ut gratiam et benedictionem dei sanctorumque Petri ac Pauli, apostolorum principis, et nostram super te habens diffusam, a uisibilibus et inuisibilibus hostibus, qui saluti humane, insidiari et impedire non cessant, saluus semper ac securus existas, optatamque de inimicis uictoriam facilius possis habere. Nam quanto ipse te deo humiliter subdere sanctisque ipsius obedire preceptis studueris atque ipsius sacerdotibus et ministris honorem debitum pro amore domini exhibueris, tanto super omnes inimicos tuos et rebelles aduersarios eris procul dubio uictor et potens. Et ideo monemus industriam tuam, ut in omnibus tuis actibus dominum semper pre oculis habeas, timeas et toto diligas corde, quoniam dicente psalmista: »Beatus est uir, qui timet dominum, in mandatis eius cupit nimis, potens in terra erit semen eius«, et ipse in euangelio: »Qui me, inquit, diligit, sermonem meum serbavit (!) et pater meus diligit eum et ad eum ueniet et mansionem apud eum faciemus«. Quod cum ita sit, si tuis bonis operibus in presenti lucentibus deum glorificaueris, gloria eris sempiterna in futuro sine dubio decoratus, quoniam ipse per Moysen hoc se facere testatus (!) dicens: »Glorificantes me glorificabo.« Sicut autem nostro presulatu per iam fatum presbiterum suggestisti, quatenus nostro tibi ore apostolico benediceremus pro tue salutis augmento, id ipsum libenter fecimus. Nam in die ascensionis domini inter sacra missarum sollempnia super sacrum altare beati Petri apostoli celebrantes elebatis (!) sursum manibus benediximus tibi et omni populo tuo omnique terre tue, ut hic et in eternum corpore simul et anima saluatus et principatus terrenum, quem habes, prospere ac securiter regere possis et in celesti regione post mortem cum deo feliciter gaudeas et in perpetuum regnes. Et quia hunc ipsum Iohannem presbiterum tibi et nobis uerum fidelem in omnibus esse cognoscimus, dedimus illi nostram apostolicam epistolam deferendam regi Uulgarorum, ideo petimus, ut pro amore sancti Petri et nostro cum tua ipse licentia legationem hanc nostram sine tarditate perficiat, ut et propter hoc tue dilectioni multiples gratias habeamus.

Data VII die mensis Iunii indictione XII. nomine archiepiscopi destinavit. ²⁹⁰

²⁹⁰ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 50.

„Dragomu sinu Branimiru!

Čitajući pismo tvoje plemenitosti koje si nam poslao po Ivanu, časnomu svećeniku, našem zajedničkom uzdaniku, razabrali smo jasnije od svjetla koliku vjeru i iskreno poštovanje gajiš prema crkvi svetih apostola Petra i Pavla i prema nama.

I budući da ponizno javljaš da s Božjom pomoću kao dragi sin želiš biti u svemu vjeran i poslušan svetomu Petru i nama koji smo umjesto njega po milosti Božjoj, mnogo se zahvaljujemo tvojoj plemenitosti ovim pismom našega apostolstva i očinskom ljubavlju kao predragoga sina primamo tebe koji se vraćaš u krilo svete Apostolske Stolice, majke tvoje, iz čijega su najbistrijega izvora i tvoji roditelji pili medotekući napitak svetoga nauka, i grlimo te u duhu, a apostolskom dobrotom želimo krijepti, da bi nad tobom bila razlivena milost i Božji blagoslov i svetih Petra i Pavla, apostolskih prvaka i naš, da uvijek budeš zdrav i siguran od vidljivih i nevidljivih neprijatelja, koji ne prestaju vrebati i priječiti ljudski spas, te da bi lakše stekao željenu pobjedu nad neprijateljima.

Naime, ako se ti sam budeš nastojao ponizno Bogu pokoravati i njegove svete zakone slušati kao i njegovim svećenicima i službenicima dužnu čast za ljubav Gospodinovu iskazivati, onda ćeš bez sumnje biti pobjednik i gospodar nad svima svojim neprijateljima i buntovnim protivnicima.

I stoga opominjemo tvoju revnost da u svim svojim djelima uvijek misliš na Boga, da ga se bojiš i da ga svim srcem ljubiš, jer psalmist kaže: »Blago čovjeku koji se boji Gospodina i koji uživa u naredbama njegovim; moćno će mu biti u zemlji potomstvo«, a sam reče u evanđelju: »Tko mene ljubi držat će moju riječ, i moj će Otac ljubiti njega, k njemu ćemo doći i kod njega se nastaniti.«

I budući da bi bilo tako ako svojim dobrim djelima koja sada svijetle Boga proslaviš, bez sumnje ćeš biti u budućnosti ovjenčan vječnom slavom, jer On sam svjedoči preko Mojsija da tako čini govoreći: »Proslavit ću one koji mene slave.«

I kao što si dakle od naše vrhovne vlasti preko već spomenutoga svećenika (Ivana) tražio da bismo te za tvoj veći spas blagoslovili našom apostolskom riječju, to smo rado učinili.

Naime, kad smo na dan Uzašašća Gospodinova slavili misnu žrtvu na svetomu oltaru blaženoga Petra apostola, s uzdignutim rukama, blagoslovili smo tebe i sav tvoj narod kao i cijelu tvoju zemlju, da ovdje i u vječnosti možeš tijelom i dušom zdrav sretno i sigurno vladati zemljom koju imaš i da bi se poslije smrti na nebesima sretno s Bogom veselio i vječno upravljao.

A budući da smo se uvjerali da je ovaj svećenik Ivan tebi i nama uistinu odan, predali smo mu naše apostolsko pismo da ga uruči bugarskomu kralju.

Stoga te zamoljavamo da se ovo poslanstvo, za ljubav svetoga Petra i našu s tvojim dopuštenjem, dovrši bez otezanja, pa se i poradi toga mnogostruko zahvaljujemo za tvoju ljubav.

Dano sedmi dan mjeseca lipnja, dvanaeste indikcije.²⁹¹

6.5. Drugo pismo pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Branimiru, svećenstvu i narodu

Samo pismo daje korisne informacije o događajima iz hrvatske povijesti koji su povezani s prethodna tri pisma Ivana VIII. Tako se iz pisma saznaje kako je biskup Teodozije, za kojega je papa izrazio želju da „primi biskupsko posvećenje polaganjem naše (papinske, op.a.) ruke uz Kristovo dopuštenje“,²⁹² nakon 879. godine otišao u Rim. Je li Teodozije otišao u Rim kao posvećeni biskup ili je tek u Rimu bio posvećen nije poznato, ali iz pisma i papinih riječi „audita per Theodosium“²⁹³ („saslušavši Teodozija“²⁹⁴) jasno je kako je Teodozije bio u Rimu te je uputio papu o stanju u Hrvatskoj. Također se ne može točno datirati godina Teodozijeovog boravka u Rimu. Zahvaljujući povezanim događajima (tri pisma Ivana VIII. destinatarima u Hrvatskoj te carigradski crkveni sabor) putovanje u Rim povjesničari datiraju u 880. ili 881. godinu.²⁹⁵

S Teodozijevim boravkom u Rimu povezano je i drugo pismo knezu Branimiru. Naime, nakon Teodozijeve audijencije papa piše Branimiru pismo u kojem izražava svoju radost zbog Branimirove i hrvatske odanosti te moli Branimira da pošalje svoje poslanike koji će izvijestiti Apostolsku Stolicu o polaganju vjernosti papi kako bi papa mogao na vrijeme poslati poslanike u Hrvatsku. Stariji hrvatski povjesničari o pismu govore u pozitivnom tonu, naglašavajući papinu radost.²⁹⁶ Noviji pak povjesničari, posebice oni koji zastupaju stav kako je Teodozije posvećen u Akvileji, smatraju kako je Teodozije išao u Rim kako bi potvrdio vjernost i odanost, ali i kako bi ublažio napetosti nakon njegovog posvećenja u Akvileji.²⁹⁷ Osim toga, noviji povjesničari više se fokusiraju na drugi dio pisma i papin zahtjev da Branimir pošalje poslanike te da čitav narod izrazi vjernost papi. I dok su stariji povjesničari taj zahtjev tumačili u pozitivnom svjetlu, noviji

²⁹¹ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 51.-52.

²⁹² Isto, str. 56.-57.

²⁹³ Isto, str. 76.

²⁹⁴ Isto, str. 77.

²⁹⁵ Isto, str. 73.

²⁹⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 90.; F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 386.

²⁹⁷ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 12.

povjesničari smatraju kako je papa inzistirao na javnom i svečanom, a vjerojatno i pismenom priznanju vjernosti i odanosti kako bi se osigurao. Uzrok takvog opreza vjerojatno je loše iskustvo s Bugarima, budući da je Mihajlo Boris, kada nije dobio samostalnog crkvenog poglavara, ponovno, usprkos obećanju vjernosti papi, prešao pod jurisdikciju Istočne crkve. Iako je carigradski patrijarh u znak pomirenja s papom prepustio jurisdikciju nad Bugarskom Rimu, Bugarska je duhovno ostala u domeni Bizanta i Istočne crkve.²⁹⁸ Također je moguće da se Branimir nije držao vazalske prisege te stoga papa traži ponovnu potvrdu vjernosti,²⁹⁹ a papinske riječi „Kad ste se već svim silama potrudili podložiti pod okrilje i upravu i zaštitu svetoga Petra apostola i našu, kao dragi sinovi, očitije to pokažite i ispunite“³⁰⁰ te „Bolje je zavjet ne zavjetovati, nego poslije zavjeta obećano ne ispuniti“³⁰¹ mogle bi potvrditi tu hipotezu. Svi povjesničari, i stariji i noviji, slažu se kako je polaganje prisege vjernosti moglo biti izvršeno samo na državnom saboru i to, najvjerojatnije, na nekom velikom polju. Nema podataka je li do sabora i polaganja prisege zaista i došlo, no od Branimirovog vremena Hrvatska je ostala privržena papi i zapadnom civilizacijskom krugu.³⁰² Šišić pak smatra kako je do sabora došlo te kako je riječ o saboru na Duvanjskom polju o kojem se govori u Ljetopisu popa Dukljanina. U tom slučaju kralj Budimir, kako se navodi u Ljetopisu, bio bi Branimir, a sabor se, prema Šišiću, održao 882. godine, dok su bizantski car Bazilije († 886.) i papa Ivan VIII. († 15. prosinca 882.) još uvijek bili živi.³⁰³

U inskripciji pisma papa se obraća Branimiru „glorioso comiti“,³⁰⁴ tj. slavnom knezu. To je tituliranje slično kao i ono Zdeslavu, ali nije u potpunosti jednako, budući da se papa obraća Zdeslavu kao „glorioso comiti Sclavorum“,³⁰⁵ tj. „slavnom knezu Slavena“. ³⁰⁶ Već je objašnjeno kako se titula *comes Sclavorum* može poistovjetiti s titulama *comes Britanniae*, *comes Africae* i sl. Moguće je kako je papa, nezadovoljan Branimirovim nepoštovanjem vazalske prisege, Branimira titulirao kao *comes*, podsjećajući ga da je obećanjem vjernosti papi dužan poštovati obećanje. Hrvatska historiografija nije se detaljnije bavila problemom tituliranja hrvatskih vladara u papinskim pismima, te se stoga različiti izrazi *dux* (za Domagoja), *comes* (za

²⁹⁸ B. Zelić-Bučan, *Članci i rasprave iz starije hrvatske povijesti*, str. 37.

²⁹⁹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, str. 256.

³⁰⁰ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 77.

³⁰¹ Isto, str. 77.

³⁰² V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 90.; F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 387.; F. Šišić, *Povijest Hrvata: pregled povijesti hrvatskoga naroda*, str. 125.; B. Zelić-Bučan, *Članci i rasprave iz starije hrvatske povijesti*, str. 37.

³⁰³ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 387.

³⁰⁴ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 76.

³⁰⁵ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 202.

³⁰⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 86.

Branimira) i *comes Sclavorum* (za Zdeslava) prevode kao *knez*, odnosno *knez Slavena* za Zdeslava. Papinska kancelarija strogo je pazila na oslovljavanje destinara, a zahvaljujući podacima o Ivanu iz Mletaka, zna se kako je papa Ivan VIII. imao i pouzdanika u Hrvatskoj zahvaljujući kojem je znao za stanje u zemlji. Stoga je vrlo vjerojatno kako su različita tituliranja vladara odražavala i različiti stav pape prema vladaru, ali su i odražavala stvarno stanje moći i utjecaja nekog vladara. Ivan iz Mletaka je, kao papinski pouzdanik u Hrvatskoj zadužen za korespondenciju između vladara i pape, nosio je i ovo pismo knezu Branimiru.³⁰⁷

Ivan Lučić u *De regno Dalm. et Croat.* uz navođenje prvog pisma Ivana VIII. knezu Branimiru nastavlja i s drugim pismom Branimiru te navodi čitavu inskripciju pisma.³⁰⁸ Franjo Rački u *Documenta historiae* donosi cijelo pismo,³⁰⁹ baš kao i Ferdo Šišić u *Pregledu povijesti*³¹⁰ te kao i u *Diplomatičkom zborniku*,³¹¹ a osim u tim zbirkama izvora, latinski izvornik i hrvatski prijevod pisma može se pronaći i u djelu *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*³¹² Samo hrvatski prijevod pisma može se pronaći i u *Državnoj politici hrvatskih vladara* Ive Guberine.³¹³ Pismo se datira između 880. i 882. godine. Vjekoslav Klaić pismo datira u 880. godinu,³¹⁴ baš kao i *Diplomatički zbornik*³¹⁵ te djelo *Branimirova Hrvatska*.³¹⁶ Ivo Guberina pismo datira u 881. godinu,³¹⁷ a Ferdo Šišić pismo smješta između 881. i 882. godine.³¹⁸ Pismo je dio kodeksa *Epistolae Ioannis VIII*, pisano je beneventanom, a čuva se u Vatikanskoj knjižnici.³¹⁹

Dotatna objašnjenja i popis izvora preuzeti su iz *Diplomatičkog zbornika*,³²⁰ dok je tekst pisma na latinskom i prijevod na hrvatskom preuzet iz djela *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*³²¹

³⁰⁷ I. Ostojić, „Papinski poslanici u staroj Hrvatskoj“, str. 452.

³⁰⁸ I. Lučić, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, str. 63.

³⁰⁹ F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*, str. 13.

³¹⁰ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 207.-208.

³¹¹ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 18.-19.

³¹² M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 76.-77.

³¹³ I. Guberina, *Državna politika hrvatskih vladara. Dio I: Od Porge do Držislava*, str. 107.-108.

³¹⁴ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 90.

³¹⁵ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 18.-19.

³¹⁶ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 73.

³¹⁷ I. Guberina, *Državna politika hrvatskih vladara. Dio I: Od Porge do Držislava*, str. 108.

³¹⁸ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 207.

³¹⁹ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 18.

³²⁰ Isto

³²¹ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*

„Prijepis u kodeksu »Epistolae Ioannis VIII«, ep. 297, fol. 116-116v. Pismo: beneventana.

Bibliotheca Apostolica Vaticana. Reg. Vat. I.

Mansi-: Conc. collectio XVII, 209. Jaffè: Regesta Rom. pont. nr. 254. Farlati: Illyr. sacr. IV, 208. Mon. Germ. Epp. VII, 257. (Berolini MCMXII). Cod. dipl. CSD I, 65. Rački: Doc. br. 9.

Lucius: De regno Dalm. et Croat., lib. II, c. 2, p. 63 donosi samo početak pisma.³²²

„Excellentissimo uiro Branimero, glorioso comiti et dilecto filio nostro, atque omnibus religiosis sacerdotibus et honorabilibus iudicibus cunctoque populo pax et gratia a domino Jesu Christo.

Audita per Theodosium, uenerabilem episcopum uestrum, fide et deuotione, quam circa sedem beati Petri apostoli et nostri pontificii uos habere cognoscimus, immensas deo gratias referentes magno gaudio sumus repleti, qui uos nunc ad tantam gratiam perducere et inter oues suas connumerare dignatus est, secundum quod dominus ipsi principi apostolorum commisit dicens: »Si diligis me, Simon Petre, pasce oues meas.« Unde uestram fidelitatem et christianissimam deuotionem his nostris apostolicis litteris ammonemus et exhortamur, ut, sicut diuina inspiratione agere cepistis, usque ad finem perficere et obseruare non pretermittatis; quatenus sub ala et regimine atque defensione beati Petri apostoli et nostra toto conamine uos subdere atque in eius seruitio perseuerare, quasi dilecti filli, procurastis, apertius hoc ostendatis atque inpleatis, ut dominus in euangelio dicit: »Sic luceat (!) opera uestra coram hominibus, ut uideant bona opera uestra et glorificent patrem uestrum, qui in celis est.« Et ut ita hoc per orbem terrarum uestre sponsionis diffametur, ut auxiliante domino et sanctorum apostolorum suffragantibus meritis ea, que saluti et utilitati omnium uestrum proficua sunt, possimus ad honorem et exaltationem sancte sedis apostolice incunctanter perficere, sicut nomine uestro scripta nobis mandastis, ita in libro celesti scripta permaneant. Quapropter mandamus, ut reuertente ad uos filecto (!) episcopo uestro idoneos legatos uestros presentaliter ad nos dirigere non pretermittatis, qui pro parte omnium uestrum nos et sedem apostolicam corrificant (!) de his, que mandastis, ut et nos cum illis missum nostrum dirigamus ad uos, quibus secundum morem ad consuetudinem ecclesie nostre uniuersus populus uester fidelitatem promittat. Interim monemus, ut constantes permaneat, quoniam scriptum est: »Melius est uotum non uouere,

³²² M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 18.

quam post uotum promissa non implere.« Spiritus domini, qui orbem terre repleuit, repleat uestrum cor omni pace et gaudio in Christo Jesu domino nostro.»³²³

„Vrlo odličnomu mužu Branimiru, slavnomu knezu i našem dragomu sinu i svima vjernim svećenicima i časnim sucima i svemu narodu mir i milost od Gospodina Isusa Krista!

Saslušavši Teodozija, vašega časnoga biskupa, saznali smo za vjeru i odanost koju gajite prema Stolici svetoga Petra apostola i našoj prvosvećeničkoj službi. Vrlo smo sretni jer Bogu iskazujete neizmjernu zahvalnost, a On vas je držao dostojnim uzdići do tolike milosti i ubrojiti među svoje ovce, a prema onome što je Gospodin naredio samomu apostolskom prvaku govoreći »Ako me ljubiš, Šimune Petre, pasi ovce moje«.

Stoga ovim našim apostolskim pismom opominjemo i potičemo vašu vjernost i kršćansku odanost, da je obdržavate do kraja i očuvate kao što ste je božanskim nadahnućem započeli provoditi, kad ste se već svim silama potrudili podložiti pod okrilje i upravu i zaštitu svetoga Petra apostola i našu, kao dragi sinovi, očitije to pokažite i ispunite, kao što Gospodin u evanđelju kaže: »Tako neka svijetle vaša djela pred ljudima da se vide vaša dobra djela i da slave Oca vašega koji je na nebesima«.

I da se širom zemlje ovo o vašemu obećanju razglasi, da uz Božju pomoć i po zaslugama svetih apostola možemo na čast i uzdizanje svete Apostolske Stolice bez oklijevanja dovršiti ono što je dobro i korisno za sve vas, kao što ste javili da je potpisano vašim imenom, tako neka ostane zapisano u nebeskoj knjizi.

Zato određujemo da kad se vrati vaš dragi biskup, ne propustite k nama poslati pouzdane poslanike, koji će s vaše strane izvijestiti nas i Apostolsku Stolicu o onome što ste javili, da i mi s njima pošaljemo našega poslanika k vama, da pred njim, po običaju i navadi naše Crkve, sav vaš narod obeća vjernost.

Opominjemo vas, međutim, da ostanete postojani, jer je zapisano: »Bolje je zavjet ne zavjetovati, nego poslije zavjeta obećano ne ispuniti«. Duh Gospodnji koji je ispunio zemlju neka ispuni vaše srce potpunim mirom i radošću u Kristu Isusu, Gospodinu našem.»³²⁴

³²³ M. Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, str. 76.

³²⁴ Isto, str. 77.

6.6. Pismo pape Ivana X. hrvatskom kralju Tomislavu

Papa Ivan X. po svojim poslanicima Ivanu i Leonu šalje dva pisma, prvo nadbiskupu salonitanske crkve Ivanu te drugo kralju Tomislavu, zahumskom knezu Mihajlu Viševiću, salonitanskom nadbiskupu Ivanu i njemu podložnim biskupima, župnicima te puku.³²⁵ Za razumijevanje konteksta slanja pisma potrebno je objasniti i povijesni kontekst u kojem su pisma poslana. Prije svega, to se odnosi na ponovno uspostavljanje jedinstva između Rima i Carigrada. Nakon što je papa posredovao u miru između bugarskog cara Simeona i bizantskog cara Romana, 923. godine patrijarh Nikolaj i papa Ivan X. ponovno su uspostavili jedinstvo kršćanske crkve. Tom je prilikom papa Ivan X. tražio jurisdikciju nad dalmatinskim gradovima i otocima te ju je i dobio, a dalmatinski gradovi našli su se pod crkvenom jurisdikcijom Rima.³²⁶ Stariji povjesničari tvrde kako je i bizantski car Roman političkom odlukom prepustio dalmatinske gradove Tomislavu,³²⁷ no neki povjesničari mlađe generacije usprotivili su se tom mišljenju navodeći kako su bizantski vladari često stranim vladarima davali visoke titule, no tituliranje nikad nije bilo popraćeno prepuštanjem teritorija.³²⁸ Okretanjem dalmatinskih gradova prema Rimu otvorilo se pitanje unutarnje crkvene jurisdikcije. Stariji povjesničari tvrde kako je to posljedica toga što su se dalmatinski gradovi našli u istoj, zajedničkoj državi s hrvatskim teritorijem te pod zajedničkim vladarom, Tomislavom. Budući da su dalmatinski biskupi imali samostalnu crkvenu organizaciju (nadbiskupiju) sa sjedištem u Splitu koja nije imala veze s hrvatskom biskupijom u Ninu, nikad se nije postavljalo pitanje hijerarhije. Našavši se u sastavu iste, Tomislavove države, pojavljuje se hijerarhijski problem: hoće li ninski (hrvatski) biskup Grgur biti podređen splitskom i dalmatinskom Ivanu ili će biti obratno; a kao nusproizvod toga problema pojavljuje se i problem s jezikom crkvenoga bogoslužja na latinskom i hrvatskom, tj. slavenskom jeziku.³²⁹ Šišić navodi kako je i sam papa Ivan X. htio riješiti pitanje jurisdikcije splitske nadbiskupije.³³⁰ S tim se slaže i Goldstein, no smatra kako reorganizacija crkve u Dalmaciji nije rezultat dolaska dalmatinskih gradova pod Tomislavovu vlast, nego kasnoantičkog shvaćanja koje se održalo i u srednjem vijeku prema kojem se bivša rimska

³²⁵ N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 31.

³²⁶ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 411; N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, str. 294.

³²⁷ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 108; F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 411.

³²⁸ N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, str. 292; I. Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, str. 277.-278.

³²⁹ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 108.

³³⁰ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 414.

Dalmacija smatrala jedinstvenim teritorijem.³³¹ N. Klaić također tvrdi kako je papina intervencija u reorganizaciji bila rezultat političkih okolnosti i jačanja papine moći koje je zadobio posredovanjem u miru između Bugarske i Bizanta, a ne rezultat carigradskog prepuštanja jurisdikcije nad dalmatinskim gradovima i otocima.³³²

Kako bi se riješio problem i reorganiziralo crkveno ustrojstvo, Tomislav (zajedno sa zahumskim knezom Mihajlom Viševićem, nadbiskupom Ivanom, zadarskim biskupom Forminom i ninskim biskupom Grgurom) se obraća papi s molbom da se sastane crkveni sabor u Splitu. Papa odobrava sabor te šalje poslanike koji će ga sazvati, ankonskog biskupa Ivana i palestrinskog biskupa Leona, koji su po dolasku u Hrvatsku donijeli i navedena papinska pisma.³³³ Sam sadržaj pisma u najvećoj se mjeri dotiče problema jezika. Zbog toga Šišić pretpostavlja kako je papa na saboru u Splitu htio riješiti i taj problem, no na samom saboru to je pitanje gurnuto u drugi plan zbog borbe oko prvenstva.³³⁴ Papa vrlo jasno izražava svoj stav o slavenskom svećenstvu i upotrebi narodnog jezika u bogoslužju: „»Odcijepili su se od nas i nisu naši; jer kad bi bili naši, svakako bi ostali s nama«; oslanjajući se na vezu s nama i naš jezik.“³³⁵ I dok je papin stav o bogoslužju na narodnom jeziku vrlo jasan, tek je suvremena hrvatska historiografija zaključila kako odnos dalmatinskih i hrvatskih klerika prema narodnom jeziku nije bio crno-bijeli kao što je starija historiografija mislila. Vodeći se podjelom hrvatski-strani entitet koja je postojala u borbi za prvenstvo, stariji su historioografi, ponajprije V. Klaić i Šišić, prenijeli podjelu i na problem oko jezika, prikazujući hrvatskog biskupa Grgura kao borca za hrvatski jezik i kulturu, dok su nadbiskupa Ivana prikazali kao vođu latinaša.³³⁶ Suvremena hrvatska historiografija smatra kako odnos nije bio striktno crno-bijeli te je većina klera tolerirala narodni jezik u bogoslužju, navodeći kako za pouzdane tvrdnje tko je pripadao kojem jezičnom taboru nema implicitne osnove u izvorima.³³⁷

Pismo je sačuvano u rukopisu koje je talijanski povjesničar Daniele Farlati nazvao *Historia Salonitana maior*, a čiji se nastanak datira tijekom 16. stoljeća.³³⁸ *Historia Salonitana maior* sadrži i neke dijelove koje spis iz kojega je djelo nastalo, *Historia Salonitana Tome*

³³¹ I. Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, str. 278.

³³² N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, str. 294.

³³³ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 414.-416.; I. Ostojić, „Papinski poslanici u staroj Hrvatskoj“, str. 453.

³³⁴ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 418.

³³⁵ N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 34.

³³⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 108.; F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 414.-415.

³³⁷ I. Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, str. 279.

³³⁸ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 33.

Arhiđakona, ne sadrži. Između ostaloga to je i pismo pape Ivana X.³³⁹ Pismo je ponajprije značajno zbog papinog oslovljavanja Tomislava kraljem Hrvata, dok Mihajla Viševića, kojemu je pismo također upućeno, naziva dux (knez). Budući da je papinska kancelarija strogo pazila na oslovljavanje destinara, može se zaključiti kako se Tomislav okrunio (ili je bio okrunjen) za kralja najkasnije do 925. godine, kada se pismo i datira.³⁴⁰ Pismo se datira prema Prvom crkvenom saboru u Splitu, koji se održao 925. godine. Nepoznati autor teksta HSM nakon pisama donosi kratki opis događaja kako bi objasnio zašto papa šalje poslanike i pisma u Hrvatsku, a spominjući papu Ivana X., kralja Tomislava i kneza Mihajla, pismo se može datirati.³⁴¹ Osim toga, spominjući Tomislava autor ga naziva konzulom u pokrajini Hrvata i u krajevima Dalmacijâ,³⁴² zbog čega su stariji povjesničari i zaključili kako je Tomislav dobio upravu nad Dalmacijom. N. Klaić i Goldstein ne slažu se s tom tezom, kao što je već i objašnjeno, dok Tomislav Raukar smatra kako se takav podatak ne smije olako odbaciti. On navodi kako se Bizant nije odricao Dalmacije i zapadnih granica Carstva na istočnom Jadranu, ali to ne znači kako Tomislav nije mogao istodobno vladati dalmatinskim gradovima. Tu pretpostavku objašnjava da je Bizant ili dao suglasnost Tomislavovoj vladavini ili je bio preslab da se odupre Tomislavovoj premoći.³⁴³

Sam tekst pisma može se pronaći, osim u HSM, i kod Račkog,³⁴⁴ Šišića³⁴⁵ te u *Diplomatičkom zborniku*,³⁴⁶ dok su prijevode donijeli V. Klaić,³⁴⁷ Guberina u dijelovima,³⁴⁸ Šišić također u dijelovima³⁴⁹ te N. Klaić.³⁵⁰

Tekst pisma na latinskom jeziku preuzet je iz HSM,³⁵¹ dok je prijevod preuzet također od N. Klaić, ali iz *Izvora za hrvatsku povijest*.³⁵²

³³⁹ N. Budak, „Historia Salonitana i Historia Salonitana maior“, str. 117.

³⁴⁰ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 413.

³⁴¹ N. Budak, „Historia Salonitana i Historia Salonitana maior“, str. 117.

³⁴² N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 31.

³⁴³ Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Školska knjiga, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1997., str. 38.

³⁴⁴ F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*, str. 189.-190.

³⁴⁵ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, str. 216.-217.

³⁴⁶ M. Kostrenčić (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100.*, str. 33.-35.

³⁴⁷ V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, str. 110.-111.

³⁴⁸ I. Guberina, *Državna politika hrvatskih vladara. Dio I: Od Porge do Držislava*, str. 110.-111.

³⁴⁹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 418.

³⁵⁰ N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 33.-34.

³⁵¹ N. Klaić, *Historia Salonitana maior*

³⁵² N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*

„Joannes episcopus servus servorum dei dilecto filio Tamisclao, regi Crovatorum, et Michaeli, excellentissimo duci Chulmorum, nec non seu(sic) et sanctissimo confratri nostro Joanni, sancte Salonitane ecclesie archiepiscopo, omnibusque episcopis nostris suffraganeis, verum etiam et omnibus zupanis, cunctisque sacerdotibus et universo populo per Slavoniam et Dalmatiam conmorantibus dilectissimis filiis nostris.

Divina omnipotentis dei dispositione hoc actum est, ut sollicitudo omnium ecclesiarum nobis commissa esse credatur, ea videlicet ratione, ut spiritali argumento valeamus nequitie caliginem radicitus extirpare ab omni cetu christianorum, presertim ab illis, qui specialissimi filii sancte romane ecclesie esse comprobantur. Quis enim ambigit Slavinorum regna in primitie (sic) apostolice et universalis ecclesie esse conumerata, cum a cunabulis escam predicationis apostolice ecclesie perceperunt cum lacte carnis, sicut Saxones novo tempore a nostro antecessore, pie memorie Gregorio papa, doctrinam pariter et literarum studia in ea videlicet lingua in qua illorum mater apostolica ecclesia infulata manebat. Unde hortamur vos, dilectissimi filii, ut caritas dei per zelum rectitudinis in vestris resplendeat cordibus, quatenus ob omni torpore mentis expulsi deo omnipotenti placere possitis. Et quia in decalogi mandato commissum est, ut decimas et primitias ex nostris facultatibus contulissemus. in novo quippe preceptum est, ut non solum ex facultatibus verum etiam ex nostris diebus in spatio vite prefixis deo decimas offeramus. Unde hortamur vos, o dilectissimi filii, ut vestros tenerrimos pueros a cunabulis in studio literarum deo offeratis, quatenus divinitus informati vos suis admonitionibus valeant relevare ab illecebris delictorum ad supernam patriam, in qua Christus est cum omnibus electorum agminibus. Quis etenim specialis filius sancte romane ecclesie, sicut vos estis, in barbara seu slavnica lingua deo sacrificium offerre delectatur? Non quippe ambigo ut in eis aliud maneat, qui in slavnica lingua sacrificare contendit, nisi illud quod scriptum est: „Ex nobis exierunt et non sunt ex nobis. Nam si ex nobis essent, manerent utique nobiscum“ (non) nisi in nostra conversatione et lingua. Unde iterum atque iterum vos monemus, dilectissimi filii, ut in nostra conversatione maneatis et linguam et precepta reverendissimorum episcoporum, Joannis scilicet sancte anchonitane ecclesie et Leonis sancte pelestrine ecclesie nostri familiarissimi, a nostro latere vobis transmissis, in omnibus nobis creduli atque perspicaci industria suffulti audiatis. Quod vobis attentius comendamus, ut illorum admonitionibus obediatis et, quicquid vobis ab illis iniunctum fuerit, ex divinis sive canonicis argumentis sub omni celeritate obedenter adimplere satagite, si non vultis sequestrari a nostro collegio.“³⁵³

³⁵³ N. Klaić, *Historia Salonitana maior*, str. 96.-98.

„Ivan biskup, sluga slugu božjih, ljubljenom sinu Tomislavu, kralju, Hrvata, i Mihajlu, izvrsnom knezu Humljana, te prepoštovanom i presvetom bratu našem Ivanu, nadbiskupu crkve salonitanske, i svim podložnim biskupima, nadalje svim županima i svim svećenicima i čitavu narodu, koji boravi u Slavoniji i Dalmaciji, predragim našim sinovima.

Božanskom odlukom svemogućeg Boga određeno je, da se nama povjeri briga za sve crkve, i to zato, da bismo duhovnom vlašću mogli s korijenom iščupati tminu zloće iz svakoga skupa kršćana, osobito iz onih, za koje tvrde, da su najodabraniji sinovi svete rimske crkve. Ta tko sumnja, da su kraljevstva Slavena spomenuta među prvencima apostolske i opće crkve? Od kolijevke su naime s majčinim mlijekom primili duševnu hranu apostolske crkve, kako što i Saksonci u novije vrijeme (primiše) od našeg predšasnika, blage uspomene pape Gregorija, i nauku (crkve) i naobrazbu, i to na onom jeziku, na kojem njihova majka apostolska crkva bijaše okrunjena. Zbog toga vas opominjemo, predragi sinovi, neka ljubav prema Bogu gajenjem pravednosti ponovo zasja u vašim srcima, da biste, istjeravši svu mlitavost duše, mogli ugoditi svemogućem Bogu. Naime, po nalogu deset zapovijedi (starog zavjeta) zapovjedbno je, da desetinu i prvine svojih priroda prinesemo (Bogu), a u novom (zavjetu) je određeno, da prikažemo Bogu desetinu, i to ne samo od priroda, nego i od svojih dana, koji su nam određeni u toku života.

Zbog toga vas opominjemo, predragi sinovi, da svoju nježnu djecu od malih nogu predate Bogu na nauke, da bi vas, od Boga poučeni, mogli svojim opomenama od grešnih zabluda pridići u nebeski kraj, u kojem je Krist sa svim četama izabranika. Ta koji bi se odabrani sin svete rimske crkve, kao što ste vi, radovao prikazati Bogu žrtvu na barbarskom ili slavenskom jeziku?

Ne sumnjam naime, da za njih (t.j. slavensko svećenstvo) drugo što preostaje, nego ono, što je pisano: »Odcijepili su se od nas i nisu naši; jer kad bi bili naši, svakako bi ostali s nama«, oslanjajući se na vezu s nama i naš jezik. Stoga vas opet i opet opominjemo, predragi sinovi, da ostanete u vezi s nama i da, vjerujući nam u svemu, prihvatite i jezik i odredbe prečasnih biskupa, tj. Ivana svete crkve ankonitanske i Leona svete palestrinske crkve, (koji su) naši službenici, od nas vama poslani i osobitom revnišću zadojeni. To vam (još) brižnije preporučam, da slušate njihove opomene. I što god vam bude od njih naloženo iz božanskih ili kanonskih razloga, nastojte vrlo brzo i pokorno izvršiti, ako nećete da se odvojite od našeg skupa.³⁵⁴

³⁵⁴ N. Klaić (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, str. 33.-34.

7. Zaključak

Šest papinskih pisama upućenih hrvatskim srednjovjekovnim vladarima (Domagoju, Zdeslavu, Branimiru i Tomislavu) poslala su dvojica papa, Ivan VIII. te Ivan X. Sama pisma vrijedan su izvor za hrvatsku ranosrednjovjekovnu povijest te pružaju drugačiji uvid u neka poznata događanja političke i crkvene europske i hrvatske povijesti. Tako se, na primjer, iz fragmenta pisma pape Ivana VIII. knezu Domagoju može saznati kako papa Ivan VIII. nije odobravao bizantsko preuzimanje jurisdikcije nad Bugarskom, što je poznato i iz ostalih izvora, no samo pismo dokazuje kako papa nije planirao mirno dopustiti potpadanje Bugarske pod Carigrad, a moguće je kako je pismom želio opomeniti Domagoja da se tako nešto ne dogodi i hrvatskoj crkvi. Pismo Zdeslavu, pak, dokazuje kako je kako je Hrvatska u to vrijeme bila okrenuta Bizantu, što je također poznato iz ostalih izvora, no činjenica kako je papa morao pismeno tražiti Zdeslavovu pomoć za poslanika pruža dodatni uvid u nesigurnost i neprijateljstvo na koje je papinski poslanik trebao naići putujući kroz probizantski orijentirane hrvatske krajeve. Pismo pape Ivana X. kralju Tomislavu svjedoči o nepodržavanju slavenskoga bogoslužja, no sama činjenica kako su se kralj Tomislav i Mihajlo Višević obratili papi za pomoć u vezi crkvene reorganizacije, a poslanici koji su trebali predsjedati saborom donose papino pismo koje se dotiče isključivo slavenskoga bogoslužja govori o raširenosti tog bogoslužja u hrvatskim krajevima te o papinom animozitetu prema istome. Neka pisma sadrže i informacije o hrvatskoj političkoj povijesti. Tako se, na primjer, iz dva fragmenta istoga pisma knezu Domagoju saznaje kako tijekom Domagojeve vladavine dolazi do pojačanih gusarskih napada. Iako je ta informacija poznata i iz ostalih izvora, činjenica kako je sam papa morao intervenirati svjedoči o intezitetu i jačini tih napada. Također se iz istoga pisma saznaje kako je Domagoj dao ubiti jednog od urotnika, što pak svjedoči o unutarnjim nemirima u Domagojevoj državi. Pisma knezu Branimiru, posebice prvo pismo, najvrijedniji su izvor od svih pisama. Pisma svjedoče o promjeni u hrvatskoj vanjskoj politici. Branimirova Hrvatska oslobađa se franačkog i bizantskog tutorstva te dolazi pod zaštitu pape. Drugo pismo, u kojemu papa traži javno polaganje vjernosti od Branimira i njegovog naroda dokazuje kako Branimir ni papinu jurisdikciju nije shvaćao osobito ozbiljno. Oslanjajući se na papu u političkim situacijama, ali okrećući se prema franačkoj Akvileji kada su u pitanju stvari crkvene prirode, dokazuje kako je Branimir bio uspješan vladar koji je znao prepoznati i iskoristiti znakove vremena kako bi svojoj državi osigurao što je moguće veći stupanj samostalnosti. Ipak, Branimirovo okretanje Rimu odredilo je hrvatsku političku i crkvenu povijest do današnjega vremena. Iako nije poznato jesu li Branimir i narod

položili prisegu vjernosti papi, Hrvatska je od tada ostala privržena Stolici Svetoga Petra i zapadnom civilizacijskom krugu.

8. Izvori i literatura

8.1. Objavljeni izvori

1. Klaić, Nada (ur.), *Izvori za hrvatsku povijest. I: (do 1107. godine)*, Školska knjiga, Zagreb, 1955.
2. Klaić, Nada, *Historia Salonitana maior*, Naučno delo, Beograd, 1967.
3. Kostrenčić, Marko (ur.), *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: listine godina 743-1100*, JAZU, Zagreb, 1967.
4. Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amsterdam, 1666.
5. Matković, Hrvoje, *Na vrelima hrvatske povijesti*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
6. Rački, Franjo, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*, Suptibus Academia scientiarum et artium, Zagreb, 1877.
7. Srkulj, Stjepan (priređio), *Izvori za hrvatsku povijest*, Naklada piščeva, Zagreb, 1910.
8. Šišić, Ferdo, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Zagreb, 1914.

8.2. Literatura

1. Anić, Vladimir, *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb, 2002.
2. Brković, Milko, „Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destiniranim u Hrvatskoj“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No.43, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Zadar, listopad 2001., str. 29.-44.
3. Brković, Milko, „Hrvatski kraljevi“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No.42, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Zadar, lipanj 2000., str. 503.-505.
4. Brozović, Dalibor (ur.), *Hrvatska enciklopedija, Sv. 1 (A-Bd)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1999.
5. Brozović, Dalibor (ur.), *Hrvatska enciklopedija, Sv. 3 (Da-Fo)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2001.

6. Brozović, Dalibor (ur.), *Hrvatska enciklopedija, Sv. 5 (Hu-Km)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2003.
7. Brozović, Dalibor (ur.), *Hrvatska enciklopedija, Sv. 7 (Mal-Nj)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005.
8. Brozović, Dalibor (ur.), *Hrvatska enciklopedija, Sv. 9 (Pri-Sk)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2008.
9. Brozović, Dalibor (ur.), *Hrvatska enciklopedija, Sv. 11(Tr-Ž)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009.
10. Budak, Neven; Raukar, Tomislav, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
11. Duančić, Vedran, „Hrvatska između Bizanta i Franačke“, *Pro tempore: časopis studenata povijesti*, No.5, Klub studenata povijesti ISHA, Zagreb, travanj 2008., str. 9.-28.
12. Đurić, Sanja et all. (prijevod), *Povijest 6: Rani i razvijeni srednji vijek*, Jutarnji list, 2007.
13. Goldstein, Ivo, *Hrvatski rani srednji vijek*, Novi Liber: Sveučilište u Zagrebu, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1995.
14. Goldstein, Ivo; Grgin, Borislav, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi Liber, Zagreb, 2006.
15. Guberina, Ivo, *Državna politika hrvatskih vladara. Dio 1: Od Porge do Držislava*, Nakladna knjižara Velebit, Zagreb, 1944.
16. Gunjača, Stjepan, *Historija Salonitana maior*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1951.
17. Ikić, Niko, „Primat i filioque u svjetlu sinode u Carigradu 879/880“, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Vol.47 No.5, Filozofsko teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, listopad 1992., Str. 422.-436.
18. Klaić, Nada, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb, 1975.
19. Klaić, Nada, *Pregled izvora i historiografije za hrvatsku povijest do XII. stoljeća*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1967.
20. Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1982.
21. Kreutz, Barbara M., *Before the Normans: Southern Italy in the Ninth and Tenth Centuries*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996.
22. Le Goff, Jacques, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, Golden marketing, Zagreb, 1998.

23. Matanić, Atanazije, „Hrvati u Crkvi“, *Crkva u svijetu*, Vol.14 No.3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, rujan 1979., str. 263.-268.
24. Miklošić, Franc; Rački, Franjo, „Novo nađeni spomenici iz IX i XI vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest“, u: *Starine, Knjiga XII*, JAZU, Zagreb, 1880., str. 206.-223.
25. Mužić, Ivo, *Hrvatski vladari od sredine VI. do kraja X. stoljeća*, Naklada Bošković, Split, 2013.
26. Ostojić, Ivan, „Papinski poslanici u staroj Hrvatskoj“, *Bogoslovna smotra*, Vol.37 No.3-4, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, travanj 1968., str. 445.-468.
27. Ostrogorski, Georgije, *Povijest Bizanta: 324.-1453.*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
28. Pirrene, Henri, *Povijest Europe: od seobe naroda do XVI stoljeća*, Marjan tisak, Split, 2005.
29. Raukar, Tomislav, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Školska knjiga, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1997.
30. Šanjek, Franjo, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru: pregled religiozne povijesti Hrvata (7.-20. st.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.
31. Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.
32. Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata: pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Marjan tisak, Split, 2004.
33. Vidović, Mile, *Povijest Crkve u Hrvata*, Crkva u svijetu, Matica hrvatska, Split, Metković, 2007.
34. Zekan, Mate, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, Književni krug, Split, 1990.
35. Zelić-Bučan, Benedikta, *Članci i rasprave iz starije hrvatske povijesti*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1994.

8.3. Izvori s interneta

1. *Add MS 8873*, dostupno na:
http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Add_MS_8873, Zadnji pregled: 12. kolovoza 2017.
2. Budak, Neven, *Historia Salonitana i Historia Salonitana maior*, 2011., Dostupno na:

- https://www.academia.edu/5291936/Historia_salonitana_and_Historia_salonitana_maior,
Zadnji pregled: 30. srpnja 2017.
3. Connoly, Dom Hugh, *The life and Death of Edmund Bishop, English Liturgiologist: An Account by His Contemporary*, 2009., dostupno na:
<http://www.newliturgicalmovement.org/2009/06/life-and-death-of-edmund-bishop-english.html>. Zadnji pregled: 11. kolovoza 2017.
4. *Corpus iuris canonici*, 1959. Dostupno na:
http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_6029936_001/.
Zadnji pregled: 22. kolovoza 2017.
5. Ewald, Paul, *Die Papstbriefe der Britischen Sammlung*, 1880., dostupno na:
http://www.digizeitschriften.de/dms/img/?PPN=PPN345858530_0005&DMDID=dmdlog36, zadnji pregled: 1. listopada 2017.
6. Peck, Harry Thurston, *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*, 1898., Dostupno na:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0062:entry=comes-harpers>. Zadnji pregled: 19. lipnja 2017.
7. Smith, William; Wayte, William; Marindin, G. E., *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, 1890., Dostupno na:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0063:entry=comes-cn>. Zadnji pregled: 19. lipnja 2017.